

Univerzita Palackého v Olomouci
Filosofická fakulta
Katedra politologie a evropských studií

Michal Langer

Ideový svět Václava Klause ve střetu s válkou na Ukrajině
The Ideological World of Václav Klaus in conflict with the War in Ukraine

Bakalářská diplomová práce

doc. Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.

Olomouc 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

.....

Podpis

Poděkování

Zde bych chtěl poděkovat doc. Mgr. Pavlu Šaradínovi, Ph.D. za jeho cenné rady, připomínky a trpělivou pomoc. Rovněž děkuji své rodině a přátelům za jejich podporu během celého studia.

Obsah

Úvod	1
1. Život a politická dráha Václava Klause	3
1.1 Mládí a studium.....	3
1.2 Ekonomický ústav ČSAV	4
1.3 Státní banka československá a prognostický ústav.....	5
1.4 Poslední léta Československa.....	6
1.5 Rozdělení Československa.....	8
1.6 Léta 1993 - 1996 – První premiér ČR.....	8
1.7 Léta 1996-1998 – Druhé premiérské období	9
1.8 Léta 1998-2002 – Opoziční smlouva	9
1.9 Volby 2002 – Klausův posun k populismu?	10
1.10 Léta 2003-2013 – Prezident Klaus	12
1.10.1 Euroskepticismus.....	12
1.10.2 Registrované partnerství.....	14
1.10.3 Lisabonská smlouva.....	14
1.11 Post-prezidentské období	15
2. Vymezení ideového světa Václava Klause.....	18
2.1 Neoliberalismus.....	18
2.2 Populismus	19
2.2.1 Definice populismu podle Muddeho.....	19
2.2.2 Definice populismu podle Müllera	19
2.2.3 Rozdíly v Muddeho a Müllerově definici populismu.....	20
2.2.4 Specifika pravicového populismu.....	21
2.3 Ideologie Václava Klause	22
3. Populisté a válka na Ukrajině	24
3.1 Vzestup populismu ve světě.....	24
3.2 Vztahy populistů s Ruskem.....	25
3.3 Reakce populistů na válku.....	27
4. Analýza postojů Václava Klause	28
4.1 Analýza článků vydaných před začátkem války.....	28
4.2 Analýza článků vydaných po začátku války	32

4.3	Porovnání postoje Václava Klause ke krizi před a po začátku války.....	36
4.4	Populistické prvky v člancích Václava Klause	36
5.	Závěr.....	38
6.	Anotace	41
7.	Annotation	42
8.	Zdroje	43
9.	Analyzované články	46

Úvod

Ukrajinská krize a následná ruská invaze v únoru 2022 jsou bezesporu zásadními událostmi současné mezinárodní politiky. Jednou z osobností, která se k této krizi pravidelně vyjadřovala a stále vyjadřuje, je Václav Klaus, český politik a bývalý prezident, patřící mezi nejvýznamnější osobnosti české politické scény po roce 1989. Ačkoli se již aktivně neúčastní politického dění, Klaus nadále vyjadřuje své názory a postřehy týkající se aktuálních otázek. Díky zázemí svého Institutu Václava Klause a určité kredibilitě, kterou v české společnosti nabyl díky svému působení ve funkcích premiéra a prezidenta České republiky, má zároveň spoustu příležitostí své názory a postoje prezentovat i v relevantních médiích s vysokým dosahem. V této bakalářské práci s názvem „Ideový svět Václava Klause ve střetu s válkou na Ukrajině“ jsou výzkumníkem analyzovány a porovnávány názory Václava Klause na krizi před ruskou invazí a po ní. Výzkumník se snaží tyto názory zasadit do širšího ideového rámce, který jím byl vymezen na základě Klausovy politické dráhy.

Primární výzkumná otázka zní: *„Jak ovlivnila invaze ruských vojsk na Ukrajinu v únoru 2022 postoj Václava Klause k ukrajinské krizi?“*. Sekundární výzkumná otázka pak zní: *„Jaké prvky pravicového populismu vykazuje rétorika Václava Klause v jeho komentářích k ukrajinské krizi?“*. Cílem těchto otázek je komplexní pochopení vývoje Klausova postoje k ukrajinské krizi a ideologických základů jeho rétoriky.

Tato práce je založena na důkladné analýze článků Václava Klause, které pojednávají o ukrajinské krizi před a po ruské invazi v únoru 2022. Tyto primární zdroje jsou porovnány a konfrontovány s cílem identifikovat případné posuny v jeho postojích a pochopit základní ideologické motivace. Kromě toho jsou využity sekundární zdroje, jako jsou akademické články, knihy, politické biografie, například od Lubomíra Kopečka a Jiřího Pehe, aby byly jeho názory kontextualizovány v rámci širšího odborného diskurzu.

Výzkumnou metodou použitou v této práci je kvalitativní obsahová analýza, která je použita ke zkoumání vybraných primárních zdrojů. Tato metoda umožňuje systematické a důkladné zkoumání textů s cílem identifikovat klíčová témata, vzorce a změny v Klausově rétorice a ideologickém postoji ve vztahu k ukrajinské krizi. Zvolená metoda je proto vhodná k zodpovězení výzkumných otázek. Zkoumány jsou články zabývající se ukrajinskou krizí

a následnou válkou na Ukrajině publikované Václavem Klausem, případně Václavem Klausem spolu s kolektivem okolo jeho Institutu Václava Klause na webové stránce www.klaus.cz mezi 21. únorem 2014 až 24. únorem 2023.

Struktura práce je následující. Kapitola „Život a politická dráha Václava Klause“ slouží jako teoretický podklad pro pochopení postojů a ideových východisek Václava Klause, která jsou následně rozebrána v části „Vymezení ideového světa Václava Klause“. V kapitole „Populisté a válka na Ukrajině“ jsou popsány postoje pravicově populistických politických stran a politiků týkající se krize na Ukrajině. Tato část by měla pomoci k pochopení Klausových ideových východisek a postojů k ukrajinské krizi. Další kapitola, která nese název „Analýza postojů Václava Klause“, je pro práci stěžejní, jelikož právě v této části budou zodpovězeny výzkumné otázky a nabízí vhled do postojů Václava Klause týkajících se ukrajinské krize. Poslední kapitolou je „Závěr“, v němž jsou shrnuty závěry, které z analýzy a práce jako celku vycházejí.

Cílem této bakalářské práce je analýza názorů Václava Klause na ukrajinskou krizi před a po ruské invazi v únoru 2022 a jejich zasazení do širšího ideologického rámce, který je definován na základě Klausova života a jeho politické dráhy. Řešením výzkumných otázek prostřednictvím kvalitativní obsahové analýzy přispěje tato studie k pochopení ideologických základů jeho rétoriky a role pravicového populismu v jeho komentářích k ukrajinské krizi. Zjištění této práce nabídnou nejen cenný vhled do ideového světa Václava Klause, ale také obohatí dosavadní vědecké poznatky o politickém diskurzu kolem ukrajinské krize a širší dynamice současného politického myšlení. Cílem práce je prostřednictvím systematické analýzy primárních pramenů osvětlit vývoj pohledů Václava Klause na ukrajinskou krizi a popsat základní ideologické principy, z nichž vycházejí jeho názory. V konečném důsledku tato práce přispěje k hlubšímu pochopení složité souhry politických ideologií, pravicového populismu a probíhající ukrajinské krize.

1. Život a politická dráha Václava Klause

1.1 Mládí a studium

Václav Klaus se narodil 19. června 1941, tedy v průběhu 2. světové války, v Praze na Vinohradech, kde žil až do konce šedesátých let. Své dětství prožil v dobách velkých společenských změn kolem února 1948 a dospíval v následném období kolektivizace a zavádění nových komunistických pořádků v Československu během padesátých let. Sám však říká, že si tehdy žádné zásadní otázky týkající se režimu nekladl a politické procesy ve věku 10 let nedocenil. (Klaus, 1997, s. 1)

Učil se prý dobře a spíše než o technické předměty typu fyziky se zajímal o matematiku, u níž ho přitahoval její důraz na logické myšlení. Také se zajímal o zeměpis, dějepis a literaturu. Kolem roku 1955 se začal věnovat košíkové a nakonec se stal dokonce dorosteneckým i juniorským reprezentantem Československa. Právě díky košíkové se u Václava Klause podle jeho slov začaly utvářet i některé politické postoje, jelikož pravidelně chodíval do hospody se staršími spoluhráči, kteří s ním sdíleli své pohledy na převrat v roce 1948 a i díky debatám s nimi se začaly jeho názory s těmi oficiálními čím dál více rozcházet. (Klaus, 1997, s. 1-2)

Významnou roli hrála v životě Václava Klause také jeho matka, Marie Klausová, která se snažila v mladém Václavovi probouzet jeho ambice a podporovala ho tak při všech možných aktivitách, jako byly recitační soutěže či hraní v amatérském divadle. Díky tomu si spíše introvertní Klaus zvykl vystupovat před publikem, což v jeho budoucí politické kariéře zajisté nebylo k zahození. (Kopeček, 2012, s. 17)

Krátce po svých sedmnáctých narozeninách, tedy v roce 1958, začal Klaus studovat zahraniční obchod na Vysoké škole ekonomické v Praze (VŠE). Zde se poprvé výrazněji střetl s politickou realitou doby, jelikož značná část jeho spolužáků byla už zde díky svému členství v Komunistické straně Československa (KSČ) zapojena v režimních strukturách. Klaus podle svých slov jako jeden z mála o vstup do strany neusiloval, a i kdyby zájem měl, pravděpodobně by neuspěl, jelikož mu bylo ze strany fakultních a jiných výborů KSČ naznačováno, že člověk jako on s ohledem na jeho buržoazní pohled na svět do KSČ nepatří. (Klaus, 1997, s. 2)

1.2 Ekonomický ústav ČSAV

Po absolvování VŠE měl Klaus nastoupit do podniku zahraničního obchodu Ligna, kam dostal umístěnku. Během roční základní vojenské služby, kterou trávil jako basketbalista v Dukle Dejvice, se však prý děsil toho, že by měl začít pracovat jako zahraniční obchodník, jelikož si uvědomil, že ho mnohem více láká akademická dráha v oblasti ekonomie. (Geršl, 2006, s. 20) Během vojenské služby se proto Klaus přihlásil na interní aspiranturu do Ekonomického ústavu Československé akademie věd (ČSAV), a přestože se příliš nepřipravoval, ke svému překvapení uspěl. (Klaus, 1997, s. 3)

Tato interní aspirantura, kterou bychom dnešními slovy označili spíše za doktorské studium, se pro Klause, který se i po absolvování VŠE cítil „skutečnou ekonomii naprosto nedotčen“ (Klaus, 1997, s. 3), stala jakýmsi základním kamenem pro jeho budoucí ekonomickou dráhu. Později zmiňoval, že během prvních let v ústavu téměř nevylézal z knihovny a pokud jde o utváření jeho ekonomických názorů, přikládal později tomuto období dokonce větší důležitost, než studijním pobytům v Itálii (1966) a v USA (1969), což byla na tu dobu poměrně nevšední šance setkat se s reálným fungováním kapitalistické ekonomiky. (Kopeček, 2012, s. 22) Klaus měl právě zde poprvé možnost se seznámit se základními ekonomickými díly, jako je učebnice Economics od Paula Samuelsona nebo History of Economic Analysis od Josepha A. Schumpetera. (Geršl, 2006, s. 20) Pod záštitou vedoucího výzkumu soudobého kapitalismu a nemarxistických ekonomických teorií Ludřka Urbana bylo Klausovi umožněno studovat nemarxistickou ekonomii a svou kritiku zaměřit na ekonomii marxistickou. (Klaus, 1997, s. 4)

Ekonomický ústav připravoval v té době pod vedením Oty Šika reformu československého hospodářství, která měla z tehdejší ekonomiky vytvořit jakýsi socialisticko-tržní hybrid a zvýšit tak konkurenceschopnost země ve světě. Klaus byl však k této reformě poměrně výrazně kritický, což mu tehdejší uvolněnější a poměrně liberální prostředí institutu umožňovalo. Klaus měl v té době dokonce možnost poměrně otevřeně kritizovat připravované reformy v různých odborných ekonomických časopisech, ale také v Literárních novinách, Listech, a týdeníku Zítřek. (Kopeček, 2012, s. 22)

Další významnou platformou pro jeho kritiku Šikovy reformy se stal Klub mladých ekonomů, který ve své době čítal několik stovek členů a obohacoval tehdejší debatu o množství různých ekonomických besed a přednášek. (Geršl, 2006, s. 20) Za tehdejší

kritikou reformních snah stálo údajně hlavně Klausovo přesvědčení, že není možné existenci trhu pouze předstírat a je nutné zavést skutečný trh práce a kapitálu. (Klaus, 1997, s. 5)

I přes probíhající čistky roku 1969 a 1970 byl Klaus stále ponechán v Ekonomickém ústavu ČSAV. (Geršl, 2006, s. 21) Šlo o zvláštní období, kdy po něm nikdo nic nevyžadoval, a naopak byli všichni raději, když nic nedělal. V tu dobu se tedy rozhodl svůj čas věnovat studiu různých ekonomických spisů, jež byly v knihovně ústavu k dispozici. Nejvíce Klause tehdy oslovilo rozsáhlé dílo Human Action od Ludwiga von Misesa, ze kterého údajně čerpá dodnes. I díky této podivné době, strávené studiem, se začal postupně vzdalovat tehdejší mainstreamové ekonomii a přibližovat rakouské a chicagské škole. (Klaus, 1997, s. 6) Nakonec je však i Klaus v roce 1971 nucen Ekonomický ústav ČSAV opustit.

1.3 Státní banka československá a prognostický ústav

Po nuceném odchodu z ekonomického ústavu se Klaus snažil najít zaměstnání, které by se alespoň trochu blížilo ekonomii, což se mu nakonec povedlo, když v březnu 1971 nastoupil do okresní pobočky Státní banky československé v Praze 1. Nejdříve pracoval na pobočce, avšak už po jednom roce se začal věnovat práci v odboru ekonomicko-matematických výpočtů při ústředí Státní banky československé. Jak sám napsal: „ekonomie to sice moc nebyla, ale dozvěděl jsem se toho více o číslech naší ekonomiky, učil jsem se matematiku, statistiku, ekonometrii a práci s daty a stále jsem se pokoušel číst soudobou ekonomickou vědu“. (Klaus, 1997, s. 7)

S lidmi okolo Charty 77 Klaus neudržoval osobní styky a její ekonomy považoval za „druhořadé osmašedesátníky“. V obraze však zůstával díky Ritě Klímové, která mu informace týkající se aktivit Charty 77 zprostředkovávala. (Klaus, 1997, s. 7) Klaus popsal tato léta následovně: „Marně přemýšlím, co by se dalo říci zajímavého k sedmdesátým letům, ale moc toho nenacházím“. (Geršl, 2006, s. 21)

V roce 1979 byl Klaus v bance přesunut na pozici vědeckého pracovníka pobočky Československé vědecko-technické společnosti. Díky tomu mu bylo umožněno jednou měsíčně pořádat ekonomický seminář, který byl na tu dobu velmi liberálním prostředím pro diskusi nad západními ekonomickými teoriemi. Na semináře tehdy chodil debatovat i pozdější hlavní Klausův politický rival Miloš Zeman. (Klaus, 1997, s. 8) O na tu dobu

nebývalé uvolněnosti těchto seminářů vypovídá i fakt, že byly monitorovány Státní bezpečností (StB), a když otevřenost debaty na jubilejním padesátém semináři v roce 1986 přesáhla určitou mez, StB zakročila a seminář byl zrušen. (Kopeček, 2012, s. 24)

Poslední kapitolou Klausova života před listopadem 1989 je jeho angažmá v Prognostickém ústavu ČSAV, kam nastoupil 1. prosince 1987. Prostředí tohoto ústavu vedeného Valtrem Komárkem se velmi podobalo prostředí Šikova Ekonomického ústavu ČSAV. Tehdejší politická reprezentace vkládala do „Prognostáku“, jak mu tehdy familiárně říkali jeho zaměstnanci, naděje, že se mu zázračně podaří uzdravit ekonomiku bez změny režimu. (Kopeček, 2012, s. 24-25) Pro Klause šlo podle jeho slov o „jistý návrat k akademické činnosti, k jinému pracovnímu stylu (i když ne úplně k teorii), ke kontaktům se světem ekonomů-reformátorů, ale i velvyslanců a novinářů známých světových deníků. Byly to i první cesty do zahraničí, účasti na konferencích, přednášky na univerzitách.“ (Klaus, 1997, s. 8)

1.4 Poslední léta Československa

Přestože se Václav Klaus před revolucí nepohyboval mezi disidenty, objevil se v Občanském fóru (OF) velice rychle, za což částečně vděčí Ritě Klímové, která ho krátce po krušných událostech konce listopadu 1989 spojila s Václavem Havlem, který ho přizval. (Klaus, 1997, s. 9) Tehdejší hlavní postavy OF pocházely sice z velice intelektuálního prostředí, ale v ekonomických otázkách se nikdo z nich příliš neorientoval. Díky tomu byl tehdy Klaus schopen velice zapůsobit a brzy se z pouhého přihlížejícího stala jedna z významných postav OF. Vyústěním nakonec bylo jmenování Klause federálním ministrem financí ve vládě „národního porozumění“ Mariana Čalfy 10. prosince 1989. (Czyżniewski, 2012, s. 12)

Klaus tak byl součástí ekonomického týmu, ve kterém hrál v první polovině roku 1990 hlavní roli jeho bývalý šéf z Prognostického ústavu ČSAV Valtr Komárek, který se stal prvním místopředsedou vlády. Jak Klaus, tak Komárek si byli vědomi nutnosti zásadní ekonomické reformy, avšak na její podobě mezi nimi shoda nepanovala. Podle Klause bylo nutné postupovat v reformách výrazně rychleji, než si myslel Komárek. (Pehe, 2010, s. 17)

Další důležitou roli v té době Klaus sehrál v osudu Občanského fóra. V polovině roku 1990 začaly z OF odcházet některé osobnosti, které volaly po jeho přetvoření v organizačně strukturovanější a akceschopnější politickou stranu. To si však nepřáli někteří zástupci aktivistického křídla OF, sdružující se kolem Václava Havla. Klausův postoj byl jasný. Měl také zájem na vytvoření lépe organizované a silnější politické strany, která by byla schopna po nadcházejících červnových volbách podporovat jeho ekonomické reformy. (Pehe, 2010, s. 21)

Přestože byl Klaus ve volbách jako lídr jedné z kandidátek v podstatě „odsunut“ vedením OF na severní Moravu, podařilo se zde OF dosáhnout téměř identického výsledku, jako ve zbytku republiky a Klaus dokonce obdržel nejvyšší procento preferenčních hlasů. I díky takto silnému mandátu od voličů se Václavu Havlovi nevydařila jeho snaha o přesun Klause mimo vládu. Klaus tak zůstal ministrem financí i ve vládě „národní oběti“ po červnových volbách a jeho pozice naopak spíše posílila. (Kopeček, 2012, s. 34-35) Dne 13. října 1990 byl na sněmu v Praze – Hostivaři do čela OF zvolen Václav Klaus, když hladce porazil Havlem preferovaného bývalého chartistu Martina Palouše. Tohle vítězství tehdejšímu ministru financí otevřelo cestu k úplnému převzetí OF. (Kopeček, 2012, s. 37-38)

V únoru roku 1991 se odehrálo formální rozdělení OF na dvě formace. Jednou byla Občanská demokratická strana (ODS), jejíž ustavující kongres se sešel v dubnu 1991, druhou pak Občanské hnutí (OH). Hlavním dědicem OF byla Klausova ODS, která převzala většinu cenné organizační struktury, včetně důležité sítě manažerů, kteří v Klausovi spatřovali záruku své profesní perspektivy. (Kopeček, 2012, s. 40)

Mimo přetvoření OF se Klaus v roce 1991 zabýval transformací hospodářství. Byl zahájen proces privatizace, kdy navržené podniky bylo možno privatizovat jak s pomocí přímých prodejů, tak s pomocí kuponové privatizace. Kuponová privatizace byla mimo jiné také politickým tahem, neboť vytvářela iluzi, že se na privatizaci státního majetku podílejí všichni, kdo mají zájem. Klaus si tak v podobě kuponové privatizace budoval rovněž politickou podporu před volbami v roce 1992. (Pehe, 2010, s. 31-34)

1.5 Rozdělení Československa

Úhlavním tématem roku 1992 se stala debata o rozdělení České a Slovenské Federativní Republiky (ČSFR), ve které sehrál Klaus jako tehdejší předseda české vlády důležitou roli spolu s předsedou slovenské vlády Vladimírem Mečiarom. (Kopeček, 2012, s. 51) Definitivně byl osud federace zpečetěn na dvou setkáních Klause a Mečiara 22. července 1992 a 27. srpna 1992, kdy se rozhodli na rozdělení federace k 1. lednu 1993. (Pehe, 2010, s. 47)

Klaus se během povolebních jednání o osudu Československa ukázal jako mimořádně schopný politik a krizový manažer, jelikož rozdělení proběhlo až obdivuhodně poklidným způsobem, přestože Mečiar byl neobvykle nevypočitatelným politikem. (Kopeček, 2012, s. 56)

1.6 Léta 1993 - 1996 – První premiér ČR

Klaus měl při kladení základů samostatné České republiky (ČR) velice silné postavení, jelikož byl v té době předsedou vlády. (Kopeček, 2012, s. 60) Během roku 1993 se ukázalo, že hlavním Klausovým zájmem je udržet v rukou jeho a jeho vládních kolegů co nejvíce prostředků pro rozhodování o budoucnosti země. (Pehe, 2010, s. 66)

Kolem roku 1995 začaly krachovat některé banky a investiční fondy. Zároveň se množily případy tunelování a ekonomických podvodů, což začalo Klausovy reformy poškozovat v očích veřejnosti. (Pehe, 2010, s. 88)

Je patrné, že během let 1993 až 1996 se změnil Klausův přístup k politice. Zatímco během předešlých let se nebál razantních kroků a měl „tah na branku“, v těchto letech začal být mnohem opatrnějším politikem. Jistou roli v tom pravděpodobně hrál Klausův přesun z role ministra financí a „tahouna reforem“ do pozice premiéra, který měl na starosti mnohem větší počet agend. (Kopeček, 2012, s. 71)

1.7 Léta 1996-1998 – Druhé premiérské období

Na přelomu května a června 1996 proběhly sněmovní volby, které sice nedopadly pro ODS fiaskem, ale pozici strany na české politické scéně poměrně oslabily. Strana sice získala solidních 29 % hlasů, ale společně s Křesťanskou a demokratickou unií – Československou stranou lidovou (KDU-ČSL) a Občanskou demokratickou aliancí (ODA) měla ve sněmovně pouze menšinu 99 poslanců z 200. Pověst ODS navíc pošramotil skandál okolo jejího nejasného financování a vyrostl jí nový silný konkurent na levici v podobě České strany sociálně demokratické (ČSSD), jejíž lídr Miloš Zeman dokonce překonal Klause v počtu preferenčních hlasů. (Kopeček, 2012, s. 77)

V témže roce proběhly také první volby do Senátu, ve kterých sice ODS vyhrála s 32 křesly, alarmující však bylo, že do druhého kola se dostalo 79 kandidátů ODS, přičemž se proti ní často spojili jak voliči opoziční ČSSD, tak koaliční ODA a KDU-ČSL. Klaus, který odmítal diskuse o potřebných změnách, se tak začal dostávat do izolace i uvnitř své strany. (Pehe, 2010, s. 91) Obecně lze říci, že rok 1996 byl pro Klause z politického hlediska zlomovým, jelikož byla odstartována spíše sestupná trajektorie jeho do té doby velmi úspěšné politické dráhy. (Pehe, 2010, s. 95)

Na jaře roku 1997 postihla ČR měnová krize a recese ekonomiky, na což vláda reagovala úspornými balíčky. Tyto ekonomické nesnáze se již v létě promítly také v poklesu popularity jak premiéra Klause, tak celé vládní koalice, v níž to přirozeně začalo vyvolávat čím dál větší pnutí. Tato napjatá situace vyvrcholila tzv. „sarajevským atentátem“, což byla tisková konference, na níž Jan Ruml a Ivan Pilip vyzvali tehdy nepřítomného Klause k odstoupení z čela ODS. Krátce po této konferenci oznámila KDU-ČSL, že vystupuje z koalice. Tento krok později následovala i ODA a Klaus tak byl 29. listopadu 1997 nucen rezignovat na post předsedy vlády. (Kopeček, 2012, s. 91-92)

1.8 Léta 1998-2002 – Opoziční smlouva

Na počátku roku 1998 zažívala ODS obrovskou krizi, jelikož po odtržení Rumlova křídla a založení Unie svobody spadly její preference k 10 %. Hrozící volební fiasko se však podařilo straně odvrátit. Za až překvapivě dobrým výsledkem ODS, který nebyl o moc horší, než ve volbách v roce 1996, stálo několik faktorů. Prvním byl až překvapivý amatérismus

Unie svobody, dalším fakt, že Klaus začal být některými vnímán jako mediální mučedník a někteří lidé včetně známých osobností mu začali vyjadřovat svou podporu. Posledním a asi nejvýznamnějším faktem byla provedená kampaň s hlavním sloganem „Hlavu vzhůru“, která byla zakončena „Mobilizační vyhláškou“, evokující mobilizaci československé armády v roce 1938. (Kopeček, 2012, s. 105-107)

Po volbách následoval pro mnohé šok. Přestože ODS, Unie svobody a KDU-ČSL by byli schopni založit středo-pravou koalici s většinou 102 hlasů, Klaus to kvůli nevraživosti mezi stranami odmítl. ČSSD, KDU-ČSL a Unie svobody se mezi sebou na prvním jednání také nedohodli a vzniklo něco do té doby nevídaného. Dva největší rivalové české politické scény ODS a ČSSD uzavřeli „Smlouvu o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice“, pro kterou se vžilo označení „Opoziční smlouva“. Jednalo se ve skutečnosti o skrytou koaliční dohodu, která však nebyla založena na společném programu, ale na dělbě moci a účelových změnách ústavy a volebního zákona, které měly oslabit menší strany, a naopak posílit ODS a ČSSD. (Pehe, 2010, s. 117)

Přestože opoziční smlouva byla u české veřejnosti velmi nepopulární a někteří ji vnímali jako „zradu na voličích“, o čemž svědčí i velké protesty prostřednictvím výzvy „Děkujeme, odejděte“, na počátku roku 2000 byla ještě prohloubena tzv. „tolerančním patentem“. V tom se ODS zavázala, že pomůže ČSSD až do konce volebního období s „protlačení“ státního rozpočtu a stala se tak ze strany pouze tolerující stranou defacto podporující. (Kopeček, 2012, s. 124)

V roce 2001 Ústavní soud zrušil většinu prvků volební reformy, kterou se ODS s ČSSD pokusili prosadit. Přestože právě tato reforma byla pro Klause jedním z hlavních argumentů pro uzavření opoziční smlouvy, nepřiměl ho tento vývoj k jejímu vypovězení. Tato skutečnost je některými politology považována za jednu z největších chyb Václava Klause v jeho politické kariéře. (Kopeček, 2012, s. 137)

1.9 Volby 2002 – Klausův posun k populismu?

Klaus před parlamentními volbami v roce 2002 prohlásil, že přebírá odpovědnost „i s osobními důsledky a závěry, které pro sebe učiním, pokud v našem zápase neuspějeme“. Cílem přitom mělo být vítězství ODS ve volbách. Tomuto prohlášení odpovídala i Klausova

role v kampani, jelikož ji sám vymýšlel, vedl a zároveň byl její hlavní tváří, což sebou neslo některá negativa. Klause tak neměl kdo usměrňovat, s čímž souvisel jeho někdy až nepřátelský styl komunikace vůči novinářům. (Kopeček, 2012, s. 132-133)

S volbami 2002 se pojí určitý přerod Václava Klause, který je pro mou práci mimořádně důležitý. Do těchto voleb hrála v kampaních ODS obvykle prim ekonomická témata, či ideologický střet pravice s levicí. To se však nyní částečně změnilo. Ne že by byl ideologický střet úplně opomíjen, do popředí se však dostala spíše národovecká až populistická témata. Jedním z ústředních témat se staly Benešovy dekrety, které Klaus spojil s případným vstupem do Evropské unie (EU), když požadoval záruky, že tohle „vyhaslé“ téma už nebude nikdo otevírat. Prohlásil dokonce, že ODS nedoporučí občanům hlasovat pro vstup do EU, pokud ČR nedostane od EU právní záruky, že dekrety nebudou zpochybněny. (Pehe, 2010, s. 171) Klaus však podcenil skutečnost, že většina voličů ODS byla proevropská a tato až nacionalistická rétorika, která byla v devadesátých letech spojena spíše s krajní pravicí a komunisty, je spíše znejistila. (Kopeček, 2012, s. 135)

Klausova pravicově populistická rétorika však nezůstala pouze u Benešových dekretů. V kampani začal útočit například na „samozvané ochránce životního prostředí“ a další samozvané „elitáře“, kteří i bez demokratického mandátu vědí, co je pro společnost dobré. Dalšími volebními hesly, která velmi připomínala rétoriku pravicových populistů, bylo například zpřísnění přistěhovaleckých zákonů, tuhý boj s kriminalitou, vymýcení vietnamských stánkařů, omezení pravomocí prezidenta nebo zrušení Senátu. (Pehe, 2010, s. 170) Tato nepřiliš dobře zvládnutá kampaň měla za následek nejhorší výsledek ODS od založení. S 24,47 procenty skončila nakonec až téměř 6 procent za vítěznými sociálními demokraty, kteří získali 30,2 procenta a byly i kraje, kde ODS předstihli komunisté. (Kopeček, 2012, s. 136)

Klausova pozice v čele ODS se příčinou neúspěšných voleb velice oslabila a i přes prvotní neochotu k tomuto kroku tehdejší předseda strany pochopil, že nemá příliš na vybranou a 10. října 2002 oznámil svůj konec v čele ODS. S tímto krokem se však pojilo také Klausovo oznámení, že bude kandidovat na pozici hlavy státu. (Kopeček, 2012, s. 141)

Znovu se projevila Klausova pragmatičnost, když oproti předcházejícím parlamentním volbám naprosto obrátil ve své rétorice a začal se chovat smířlivě jak vůči médiím, tak vůči úhlavním politickým nepřátelům. (Kopeček, 2012, s. 146) Klaus byl

nakonec zvolen prezidentem ve třetím kole třetí volby, která se konala 28. února 2003. Získal tehdy 109 poslaneckých a 33 senátorských hlasů, čili těsnou většinu 142 hlasů. (Pehe, 2010, s. 180) Jednou z absurdit Klausova zvolení byl fakt, že „otec“ pravicových ekonomických reformů devadesátých let byl zvolen prezidentem i díky hlasům některých komunistů. (Kopeček, 2012, s. 150)

1.10 Léta 2003-2013 – Prezident Klaus

Doposud jsem se ve své práci zabýval životem a politickou kariérou Václava Klause poměrně dopodrobna, jelikož považuji období, kdy vykonával politické funkce ministra financí, předsedy vlády a předsedy sněmovny za kruciální k pochopení Klausova ideového světa. Klaus měl totiž v této době přímý vliv jak na ekonomický, tak na legislativní vývoj v České republice. Období po nástupu do prezidentské funkce považuji za neméně podstatné, avšak moc prezidenta ovlivňovat přímo chod státu je v našem ústavním systému sice možná, ale do značné míry omezená, proto nepovažuji za nutné se tomuto období věnovat se stejnou podrobností, jako období předchozímu.

V této části práce se proto pokusím popsat spíše nejkontroverznější momenty Klausova prezidentství, které mohou do jisté míry pomoci ke komplexnímu pochopení ideového světa Václav Klause.

Klaus se v úřadu prezidenta začal profilovat jako silně národně-konzervativní politik. Náznaky takovýchto postojů byly sice u Klause zřejmě již dříve, ovšem jako prezident na ně začal klást mnohem silnější důraz. Mezi nejvýznamnější témata Klausova prezidentství patřil jeho euroskepticismus, skepse vůči změnám klimatu a boj proti, jak sám říkal „ismům“, mezi něž patřil například environmentalismus, multikulturalismus nebo feminismus. (Kopeček, 2012, s. 157-160)

1.10.1 Euroskepticismus

Euroskepticismus je pojem, který zahrnuje různé postoje k Evropské unii (EU), od úplného odmítání evropské integrace po kritický postoj k současným formám integrace (Taggart, 1998, s. 365-366). Existují tři hlavní pozice euroskepticismu. První z nich je anti-

integrační postoj, což je postoj, kdy někteří jedinci odmítají myšlenku evropské integrace, a tedy i EU jako takovou. (Taggart, 1998, s. 365) Druhý z nich je postoj, který není v zásadě proti evropské integraci, ale kritizuje EU za to, že je příliš inkluzivní, což znamená, že se pokouší sjednotit státy, které jsou příliš rozdílné na to, aby bylo takové sjednocení možné. (Taggart, 1998, s. 365) Třetí je opět postoj, který není v zásadě proti evropské integraci, ale kritizuje EU za to, že je příliš exkluzivní, pokud jde například o geografické či sociální vyloučení některých států. (Taggart, 1998, s. 365) Euroskepticismus tedy zahrnuje jak zcela nekompromisní odpor k integraci, tak i podmíněnou či kvalifikovanou opozici vůči současné formě evropské integrace. (Taggart, 1998, s. 366)

Jedním z podstatných rysů prezidentství Václava Klause se stal právě jeho euroskepticismus, kterým se stal poměrně proslulým i v zahraničí, jelikož okolo roku 2004 byl jedinou hlavou státu nově rozšířené EU, která byla otevřeně euroskeptická. (Kopeček, 2012, s. 170)

Ještě před vstupem do EU a plánovaným referendem o něm Klaus poznamenal, že by měli občané hlasovat nikoli o tom, zda chtějí vstoupit do EU, ale o tom, jestli chtějí EU založenou na pokračující integraci, která vyústí do feudalistického modelu, nebo EU „předmaastrichtskou“, která bude volným společenstvím států, které je založeno na společných ekonomických zájmech. (Pehe, 2010, s. 183) Dalo by se proto říct, že Klaus kritizoval hlavně přílišnou inkluzivitu evropské integrace.

Klaus vymyslel dokonce novou ideologii, jejímž zhmotněním má být evropská ústava. Tuto „ideologii evropeismu“ obviňuje ze snahy o vymýcení národních států, svobodného trhu a kapitalismu, jelikož evropští byrokrati a politikové podle něj svou neschopností způsobí ztrátu konkurenceschopnosti jednotlivých členských zemí. Tvrdí dokonce, že jde o snahu zbavit se států, které jsou jedinou smysluplnou a organizovanou arénou politického střetávání, a tak vlastně i o snahu odstranit demokracii. (Klaus, 2006, s. 3-17) Klaus později sám přiznal, že v roce 2003 volil proti vstupu České republiky do EU. (Cirhan & Kopecký, 2020)

1.10.2 Registrované partnerství

Dalším z Klausových kroků ve funkci prezidenta, který může být pro část společnosti kontroverzní, je jeho veto zákona o registrovaném partnerství z roku 2006. Klaus tehdy toto veto dokonce označil za nejpodstatnější veto jeho úřadování a uvedl, že kdyby mohl vetovat za celé funkční období pouze jeden zákon, byl by to právě tento. Kritika zákona vycházela hlavně z Klausova chápání manželství jako instituce, která slouží k tomu, aby se v ní rodily a vychovávaly děti. Tvrdil že registrované partnerství tuto exkluzivitu manželství podkope, a to je v době krize tradiční rodiny nežádoucí. Jeho argumentace byla dále postavena na tom, že jde o nepřípustné zvýhodňování jedné skupiny obyvatel na úkor ostatních menšin. (Kopeček, 2012, s. 186-187)

Ve svém projevu na Svatováclavské pouti v roce 2011 Klaus uvedl, že „tradiční rodina, základní jednotka každého dalšího celku lidského uspořádání, odvěké prostředí pro vztah muže a ženy, pro výchovu nových generací, ale i pro samozřejmou mezigenerační pomoc a solidaritu, je vystavována stále ostřejším útokům módních postojů, které pro vybrané skupiny velmi nevybíravými způsoby vyžadují nejrůznější, v minulosti nikdy neexistující privilegia“. (Proglas, 2011) Z tohoto vyjádření lze vyčíst, že Klaus je v kulturně-společenských otázkách konzervativcem.

1.10.3 Lisabonská smlouva

V roce 2009 se stala pro Klause ústředním tématem Lisabonská smlouva, která dává EU vlastní právní subjektivitu. Když 19. února 2009 pronesl očekávaný projev v Evropském parlamentu, zkritizoval EU za to, že není řízena jako klasická parlamentní demokracie a ve vztahu občanů a politiků EU existuje určitý demokratický deficit. Podotkl zároveň, že Lisabonská smlouva tyto problémy ještě zvětšuje. Přestože v únoru smlouvu schválila Poslanecká sněmovna a 6. května 2009 i Senát, Klaus oznámil, že ji zatím nepodepíše a počká na rozsudek Ústavního soudu, na který se měla s žádostí o posouzení kompatibility Lisabonské smlouvy s naší ústavou obrátit skupina senátorů za ODS. Úsměvné přitom bylo, že tito senátoři zatím ani neoznámili, kdy tak hodlají učinit. (Pehe, 2010, s. 260-263)

Klaus byl ve své snaze o blokování ratifikace Lisabonské smlouvy velmi vytrvalý, ale v polovině října 2009 se dostal do nezáviděníhodné situace. Ratifikaci smlouvy umožnil

německý ústavní soud, smlouva byla schválena ve druhém irském referendu a podepsal ji i polský prezident Lech Kaczyński. Klaus opět předvedl svůj politický talent, když nadnesl požadavek na českou výjimku z Charty základních práv EU, který zabalil před veřejností do potřeby garantovat takto nedotknutelnost Benešových dekretů. Tuto výjimku expresně potvrdil summit EU a Klausovi se tak naskytla možnost podepsat Lisabonskou smlouvu a zároveň si zachovat tvář. (Kopeček, 2012, s. 236-237) Ústavní soud 3. listopadu 2009 rozhodl, že Lisabonská smlouva není v rozporu s českou ústavou a Klaus záhy oznámil, že s rozsudkem sice nesouhlasí, ale respektuje ho, a proto smlouvu podepsal. Klaus do boje proti přijetí Lisabonské smlouvy investoval obrovský politický kapitál a její podpis se tak stal asi největší porážkou jeho politické kariéry. (Pehe, 2010, s. 267-268)

1.11 Post-prezidentské období

Po odchodu z funkce prezidenta Klausův hlas neutichl. Bývalý ministr financí, premiér a prezident už sice nedisponoval žádnou významnou funkcí, ale pod záštitou svého nově vzniklého Institutu Václava Klause (IVK) pokračoval v hojném publikování a vyjadřování se k otázkám společenského dění.

Do volebního klání se již sice Klaus nezapojil osobně, ale už v září roku 2013 podpořil na mítinku nově vzniklý blok Hlavu vzhůru vedený Janou Bobošíkovou. (Jiříčka, 2013) Poprvé od roku 2002 se dokonce objevil na předvolebních billboardech tohoto bloku. Později však řekl, že o tom dopředu nevěděl. (Wirnitzer, 2013)

Při svém proslovu na setkání Montpelerinské společnosti v roce 2014 dal najevo, že ze svých euroskeptických a národoveckých postojů nehodlá slevit, když za hlavní hrozbu dneška označil zrychlování přechodu k transnacionalismu a světové vládě. Zároveň zmínil, že Evropa je v čele těchto změn a jednou z hlavních událostí tohoto vývoje byl podpis Maastrichtské dohody. Klaus také pronesl: „Národní stát byl napaden jako svatyně nacionalismu a nenávisti mezi národy. Což je něco, s čím se nemohu smířit.“ (Klaus, 2014)

S migrační krizí roku 2015 se začaly Klausovy postoje ještě vyostřovat. V knize, kterou napsal společně s Jiřím Weiglem, obvinil „evropské elity“ z iniciace migrační krize, která jim měla posloužit při jejich snaze o vytvoření nové budoucnosti Evropy. V knize také uvedl, že „názor evidentní většiny občanů, který je od názoru elit tolik vzdálen, je těmito

elitami ve veřejném prostoru stigmatizován jako xenofobní, extrémistický, rasistický, ne-li fašistický“. (Klaus & Weigl, 2015, s. 47-49)

Klaus začal také otevřeně vyjadřovat podporu některým národně populistickým až krajně-pravicovým lídrům. Během roku 2016 postupně ve volbách podpořil Marine Le Pen, předsedkyni francouzské Národní fronty, Norberta Hofera ze Svobodné strany Rakouska nebo Donalda Trumpa, který se nakonec za Republikány stal americkým prezidentem. Podporu ve volbách vyjádřil i euroskeptické Alternativě pro Německo a dokonce tvrdil, že „dělá všechno co může, aby jim pomohl“. (Echo24, 2016)

V roce 2018 zaútočil Václav Klaus na liberální demokracii. Právě ta je podle něj na rozdíl od tzv. autoritářských režimů nepohodlných populárních vůdců největší hrozbou pro Západ a demokracii. Pojmenování „liberální demokracie“ přirovnal Klaus k pojmu „lidová demokracie“, který užívaly totalitní komunistické režimy, aby tak legitimizovaly svou vládu. Klaus dokonce prohlásil, že politické elity, které se i pomocí masové migrace snaží zlikvidovat národní identitu obyvatel, mají za cíl uskutečnit jakýsi „Brave New World“, který se v základu neliší od komunistických a socialistických představ některých myslitelů 19. století. (IVK, 2018)

Když mezi lety 2020 až 2022 zasáhla svět pandemie onemocnění COVID-19, stal se Václav Klaus jedním z předních kritiků tehdejších opatření, která byla do značné míry spojena s určitým omezením osobních svobod. Klaus tehdy například kritizoval podle jeho slov „iracionální zbožštění vědy“, přičemž autorita vědy, která stála za průmyslovým pokrokem minulých století, byla podle něj nahrazena „pseudonáboženským kultem vědy, jejíž dílčí poznatky jsou zneužívány k podpírání nových ideologických dogmat“. (Klaus 2020, s. 14-15)

Covidovou krizí Klaus dokonce označil „obří příležitostí pro pokrokářské aktivisty, neziskové organizace a ideology“. Argumentoval přitom tím, že právě tyto skupiny získaly díky pandemii velký přísun zdrojů z veřejných prostředků a je jim umožněno dosáhnout svých ideologických cílů, mezi něž patří uzemnění letecké dopravy, likvidace turistického ruchu nebo masové rozšíření kontroly chování občanů. (IVK, 2020, s. 18)

Klaus se už od roku 2014 vyjadřoval také k tématu ukrajinské krize a následné války. Touto problematikou se však budu zabývat v další části své práce.

V Klausově post-prezidentském období je už naprosto patrný jeho ideologický přerod z liberálně konzervativního politika devadesátých let v pravicového populistu a národního konzervativce.

2. Vymezení ideového světa Václava Klause

2.1 Neoliberalismus

Neoliberalismus má kořeny ve 30. letech 20. století, kdy se po velké hospodářské krizi ukázalo, že mezi příčiny hospodářského poklesu patřil i laissez-faire kapitalismus bez státních zásahů. Liberální ekonomové jako Ayn Randová, Friedrich von Hayek a Milton Friedman se snažili zachovat volný trh a zároveň umožnit minimálnímu státu chránit soukromé vlastnictví a poskytovat určitou ochranu slabším. (Bockman, 2013, s. 14)

Jako ucelený soubor myšlenek se neoliberalismus prosadil v 70. letech 20. století, kdy přímo zpochybňoval keynesiánsko-wellaristickou ortodoxii a cílem jeho zastánců bylo nastolit v rámci konzervativní ideologie převahu libertariánských myšlenek nad paternalistickými. Neoliberální myšlení vychází z klasického liberalismu a připouští sice koncepci minimálního státu, ale obecně stát považuje za formu útlaku a nesvobody, která omezuje individuální iniciativu a připravuje lidi o sebeúctu. Namísto státu vkládá důvěru do trhu a jednotlivce, který by měl být podporován ve své samostatnosti a racionálním rozhodování se ve vlastním zájmu. (Heywood, 2021, s. 62-63)

Hayek a Friedman zároveň zpochybňovali myšlenku "řízené" nebo "plánované" ekonomiky a tvrdili, že úkol rozdělit zdroje ve složité a industrializované ekonomice je příliš obtížný na to, aby ho mohl úspěšně splnit jakýkoli soubor státních byrokratů. Trh oproti tomu podle nich funguje jako centrální nervový systém ekonomiky, který alokuje zdroje tak, aby byly co nejvýhodněji využity, a zajišťuje uspokojení potřeb spotřebitelů. Neoliberalismus je vůči keynesiánství kritický a tvrdí, že pokusy o odstranění nezaměstnanosti pomocí keynesiánských technik způsobují jiné, škodlivější ekonomické problémy, zejména inflaci. Volnotržním řešením inflace je naopak kontrola množství peněz v oběhu snížením veřejných výdajů, což byla politika, kterou v 80. letech praktikovala jak Reaganova administrativa, tak vláda Margaret Thatcherové. Tyto reformy spočívaly hlavně v privatizaci státem vlastněných podniků. (Heywood, 2021, s. 64)

2.2 Populismus

2.2.1 Definice populismu podle Muddeho

Cas Mudde populismus definuje jako ideologii, která rozděluje společnost na dvě homogenní a antagonistické skupiny, „čistý lid“ a „zkorumpovanou elitu“, přičemž tvrdí, že politika by měla vyjadřovat a prosazovat obecnou vůli lidu. (Mudde, 2004, s. 543) Populismus lze snadno kombinovat s různými dalšími ideologiemi, jako je komunismus, ekologismus, nacionalismus nebo socialismus. Je spíše moralistický než programový a zdůrazňuje normativní rozdíl mezi elitou a lidem. Populisté obvykle zastávají manichejský pohled, považují své odpůrce za „zlo“ a odmítají kompromis. (Mudde, 2004, s. 544)

Základním pojmem populismu je „lid“, který je v populistické rétorice často zobrazován jako „imaginární společenství“. (Mudde, 2004, s. 545) Populisté jsou proti zavedeným stranám a volají po novém typu strany. Jejich cílem není změnit hodnoty nebo způsob života lidí, ale usilují o změnu jejich postavení v politickém systému. (Mudde, 2004, s. 546) Populisté nemusí nutně vystupovat proti technokratickým opatřením, pokud tato opatření neodporují přání lidu. (Mudde, 2004, s. 547)

Populismus se podle Muddeho v současných západních demokraciích stal jedním z hlavních proudů, přičemž mnoho mainstreamových stran si osvojilo populistickou rétoriku a některé dokonce prosazují populistické změny politického systému. (Mudde, 2004, s. 562) Podle Muddeho se někdy může zdát, že výzva populismu je zažehnána, ale vzhledem ke strukturálním změnám společnosti a demytizaci politiky bude populismus pravděpodobně čím dál častější součástí demokratické politiky v budoucnu. (Mudde, 2004, s. 563)

2.2.2 Definice populismu podle Müllera

Jan-Werner Müller populismus označuje za politický směr, který klade důraz na rozdíly mezi „lidem“ a „elitou“, přičemž lid je zobrazován jako morálně čistý, zatímco elity jsou zobrazovány jako morálně zkažené. (Müller, 2016, s. 2) Populisté podle něj tvrdí, že pouze oni zastupují lid, a své politické konkurenty vykreslují jako součást oné nemorální elity. (Müller, 2016, s. 3) Populismus je podle něj také často spojován s některými náladami a emocemi, jako je hněv, frustrace a rozhořčení. Populismus považuje za ideově neukotvený,

jelikož populističtí politici a hnutí jsou po celém světě součástí jak levicových, tak pravicových proudů. (Müller, 2016, s. 1)

Kromě toho, že jsou podle Müllera populisté „antielitářští“, jsou také antipluralističtí a tvrdí o sobě, že pouze oni jsou skutečnými zástupci lidu. Populisté odmítají uznat jakoukoli opozici za legitimní a ty, kteří je nepodporují, nepovažují za skutečnou součást lidu. Populismus je podle něj vždy formou politiky identity, to však neznamená, že politika identity je vždy populistická. (Müller, 2016, s. 3)

Populismus bývá podle Müllera nebezpečím pro demokracii, protože ta vyžaduje pluralitu názorů a uznání a respekt k odlišnostem mezi občany. Představa jediného, homogenního a autentického lidu je fantazií. Populisté také často považují své politické oponenty za „nepřátele lidu“ a snaží se je zcela vyloučit ze společnosti. (Müller, 2016, s. 3) Populismus se podle Müllera může projevovat různými způsoby. Například ovládnutím státního aparátu, zapojením do korupce a „masového klientelismu“ nebo systematickým potlačováním občanské společnosti. (Müller, 2016, s. 4)

Ne každou kritiku elit však lze podle Müllera považovat za populistickou. O populismus se podle něj jedná pouze ve spojení s antipluralistickou rétorikou a přesvědčením, že pouze jedna strana nebo jednotlivec může legitimně zastupovat lid. (Müller, 2016, s. 101-102) Populismus také podle Müllera není ani autentickou součástí moderní demokratické politiky, ani patologií způsobenou iracionálním chováním občanů. Jde podle něj o trvalý stín reprezentativní politiky. (Müller, 2016, s. 101-102)

2.2.3 Rozdíly v Muddeho a Müllerově definici populismu

Definice populismu podle Muddeho a Müllera se liší ve svém přístupu k ideologii, politice identity a vztahu k demokracii. Mudde vnímá populismus jako ideologii, kterou lze kombinovat s různými dalšími ideologiemi a vyobrazuje „lid“ jako imaginární společenství. Müller chápe populismus jako ideově neukotvený politický směr, který je vždy určitou formou politiky identity, avšak politika identity podle něj nemusí být vždy populistická.

Müller kritizuje populisty za jejich antipluralistické postoje, které z jeho pohledu odmítají uznat názorovou opozici za legitimní, zatímco Mudde se na tento aspekt nezaměřuje. V otázce vztahu k demokracii Mudde naznačuje, že populismus je a bude čím

dál častější součástí demokratické politiky. Müller zdůrazňuje, že populismus je sice trvalým stínem reprezentativní politiky, ale je z jeho pohledu pro demokracii nebezpečím, protože nerespektuje pluralitu názorů a odlišnosti mezi občany. Rozdíly mezi těmito dvěma definicemi ukazují, že populismus je složitý fenomén, který se může projevovat různými způsoby a také ho mohou různí autoři odlišně definovat.

2.2.4 Specifika pravicového populismu

Pravicový populismus, který je na vzestupu od konce 90. let 20. století, je jednou z nejrozšířenějších forem populismu, která staví na první místo kulturu a zájmy národa. Definuje lid jako etnickou skupinu, kterou ztotožňuje s národem a zdůrazňuje jeho historický a teritoriální rozměr. Pravicoví populisté slibují, že navrátí hlas lidem své země, kteří cítí, že jsou opomíjeni nebo je jimi opovrhováno vzdálenými a zkorumpovanými elitami. S pravicovým populismem je obvykle spojen také odpor k imigraci nebo vlivu mezivládních a nadnárodních orgánů. (Heywood, 2021, s. 178-180)

Pravicový populismus se dnes nejvíce projevuje v Evropě, kde jsou jeho hlavními nepřáteli imigrace a multikulturalismus. Politologové Roger Eatwell a Matthew Goodwin identifikují čtyři hlavní fenomény, které zapříčiňují podporu pravicově populistických názorů ve společnosti: nedůvěra v politické instituce, obavy z masové imigrace a multikulturalismu, pocit ekonomického strádání a rozkol mezi mainstreamovými politiky a lidmi. Pravicoví populisté se nutně nevyhýbají příslušnosti k nadnárodním společenstvím, jako je EU. Často však vznášejí obavy, že tato společenství mohou být hrozbou pro zachování suverenity národů. Pravicový populismus otevřeně neusiluje o odklon od demokratického zřízení, ale hlasitě upozorňuje na nedostatky moderní liberální demokracie, která se podle něj často vzdaluje vůli lidu. Pravicoví populisté se považují za strážce svobodné, demokratické společnosti a zastánce zájmů lidu. (Hoye, 2020, s. 19-21)

2.3 Ideologie Václava Klause

Václav Klaus ve své knize „Proč jsem konzervativcem?“ popisuje, že hlavní hodnotou, kterou vytvořila a na níž stojí západní civilizace, je individuální svoboda, na níž je postaven klasický liberalismus. Zároveň však podotýká, že na hodnotách individualismu, svobody a volného trhu stojí i dnešní konzervatismus, přičemž přidává jistý tradicionalismus a apel na rekonstrukci morálních hodnot minulosti. Podotýká také, že tradicionalisté sdílejí spoustu hodnot s mysliteli jako je Fridrich August von Hayek nebo Milton Friedman, jelikož oba tyto myšlenkové proudy mají společného nepřítele v kolektivismu, socialismu, marxismu a autoritářství. Liberalismus prý sice zdůrazňuje spíše rozum a svobodu, kdežto tradicionalismus morálku, tradice a víru, ale tyto hodnoty se navzájem nevylučují, a naopak se potkávají v konzervatismu. Klaus se nakonec sám označil za konzervativce, když prohlásil: „Konzervatismus je širší světový názor a má bohatší program než liberalismus. Liberalismus je v konzervatismu obsažen, je jeho součástí, a proto jsem konzervativcem.“ (Klaus, 1992, s. 14-17)

Klaus se často hlásil k odkazu klasických liberálních ekonomů jako je Fridrich August von Hayek, o němž napsal: „Hayek byl jedním z mých nejdůležitějších učitelů, i když se v tomto případě jednalo pouze o studium dálkové. Nikdy jsem neměl šanci s ním mluvit.“ (Klaus, 2015, s. 87) nebo Milton Friedman, o kterém zase napsal: „Milton Friedman byl jedním z největších velikánů ekonomické vědy, byl pravděpodobně největším ekonomem druhé poloviny dvacátého století.“ (Klaus, 2015, s. 61) Vzorem byla pro Klause také bývalá britská premiérka Margaret Thatcherová, o níž řekl: „Setkal jsem se s mnoha velikány světové politiky, ale nikdo z nich na mě nezapůsobil tak, jako tato neobyčejná žena.“ (Klaus, 2006)

Pokud bych měl ideový svět Václava Klause zhodnotit pouze na základě těchto informací, označil bych ho za neoliberálního politika s kladným vztahem k tradicím a konzervativní morálce. V devadesátých letech to byla podle mého názoru také realita.

Jak jsem již v této práci dříve uvedl, k určitému zlomu došlo okolo voleb v roce 2002. Klausova rétorika tehdy začala nést jisté známky nacionalismu, či pravicového populismu. Klaus po volbách sice svou rétoriku na nějakou dobu zmírnil a mohlo se tak zdát, že šlo v jeho politické dráze o pouhý výkyv. Z dnešního pohledu to však působí spíš tak, že šlo o Klausovo taktizování před nadcházejícími prezidentskými volbami.

Celé Klausovo desetileté prezidentské angažmá bylo protkáno jeho kontroverzními pohledy na témata, jako je globální oteplování nebo podpis Lisabonské smlouvy. Klaus byl v té době jedním z nejvýznamnějších euroskeptiků na evropské politické scéně.

Po tom, co Klaus Pražský hrad opustil, svou rétoriku ještě vyostřil. Souviselo to hlavně s migrační krizí let 2015 až 2016. Klaus tehdy začal běžně užívat populistickou rétoriku stavící elity vůči zájmům lidu a další znaky populistické komunikace. Podobně se postavil také k pandemii koronaviru z let 2020 až 2022. Jak už jsem dříve uvedl, byl jedním z předních kritiků tehdejších protipandemických opatření a covid označil za „nástroj ke změně společnosti.“

Pravicově populistické tendence můžeme pozorovat i u toho, jaké politiky a politické strany se rozhodl podporovat. Jak již bylo zmíněno, podporoval ve volbách například Marine Le Pen, Norberta Hofera nebo německou národně populistickou stranu Alternative für Deutschland. Klaus také v roce 2022 přiznal, že v pražských komunálních volbách volil SPD, což je nejvýznamnější česká pravicově populistická strana. (Klaus, 2022)

Přestože pokud jde o ekonomické postoje, zůstává Klaus ve svých neoliberalních postojích konzistentní, z jeho euroskeptické, antiimigrační a proti-elitářské rétoriky vyplývá, že je v dnešním kontextu spíše pravicovým populistou. Tomu odpovídá také jeho podpora národně populistickým politikům jak v České republice, tak v zahraničí.

3. Populisté a válka na Ukrajině

3.1 Vzestup populismu ve světě

Vzestup populismu po celém světě je následkem více faktorů, z nichž některé jsou ekonomické, některé kulturní a jiné politické. Mnohé studie připisují vzestup populismu ekonomickým příčinám, jako je globalizace, rostoucí nerovnost ve společnosti a nepříznivé následky velké recese, která odstartovala v roce 2008. (Noury & Roland, 2020, s. 429) K vzestupu populismu navíc přispívají také kulturní faktory, jako je odpor k multikulturalismu a odpor ke kulturní evoluci. Za dva hlavní faktory stojící za nárůstem populismu tak můžeme považovat ekonomickou nerovnost a změnu kulturních hodnot. (Inglehart & Norris, 2016, s. 10)

Globalizace významně ovlivnila výši mezd a zaměstnanosti, zejména u dělníků v odvětvích, kterým konkuruje dovoz ze zahraničí. Čínský dovoz vedl k politické polarizaci v USA a zvýšil podporu nacionalistických a krajně pravicových stran v Evropě. (Noury & Roland, 2020, s. 430) Nerovnost rovněž podnítila vzestup populistických stran zastupujících voliče s nízkým vzděláním a nízkými příjmy. S vzestupem populismu souvisí také ekonomická úzkost a nejistota. Tyto faktory lidi přivádějí k volbě radikálních stran. (Noury & Roland, 2020, s. 431)

Velká recese sehrála ve vzestupu populismu v Evropě zásadní roli, protože způsobila pokles důvěry v politické instituce a nárůst nezaměstnanosti. Některé teorie však také připisují vzestup pravicového populismu kulturním konfliktům. Populismus je podle nich výsledkem autoritářského „kulturního odporu“, kdy starší voliči usilují o návrat ke konzervativním hodnotám. Tato „kulturní válka“ je dlouhodobým důsledkem „tiché revoluce“, k níž došlo v 60. a 70. letech 20. století a která vedla k zásadnímu mezigeneračnímu posunu hodnot. (Noury & Roland, 2020, s. 432)

Teze o kulturním odporu předpokládá, že populismus je především sociálně psychologický jev, který vzniká jako reakce na dlouhodobé hodnotové změny v západních kulturách. (Inglehart & Norris, 2016, s. 13) Podpora postmaterialistických hodnot, jako je tolerance, sekularismus a kosmopolitismus, vzrostla, což přispělo k vzestupu progresivních sociálních hnutí. Podle teze kulturního odporu by podpora populistických stran měla být nejsilnější mezi staršími generacemi, muži, lidmi bez vysokoškolského vzdělání

a tradicionalisty, kteří se nejvíce staví proti progresivním kulturním hodnotám, které tato sociální hnutí prosazují. (Inglehart & Norris, 2016, s. 16) Populistická hnutí, vůdci a strany totiž často vyjadřují nesouhlas s těmito kulturními trendy a odvolávají se na nostalgii po „starých dobrých časech“. (Inglehart & Norris, 2016, s. 15)

Jedním z aspektů tohoto širšího kulturního odporu starší generace je xenofobie, která souvisí s dalším zásadním faktorem vzestupu populistické pravice v západní Evropě. Tímto faktorem jsou etnické změny způsobené imigrací. (Noury & Roland, 2020, s. 433) Pravicově populistické strany však zároveň v západní Evropě zaznamenaly úspěch i proto, že se distancovaly od fašismu a rasismu a namísto toho začaly ideologicky racionalizovat národní sounáležitost. (Halikiopoulou, 2018, s. 7)

Současné mediální prostředí a fenomén „fake news“ představují také výzvu pro demokracii. Rozšíření nových sociálních médií přispělo k snadnějšímu šíření populistických myšlenek a vzniku fenoménu „fake news“ jako takového. Populistická sdělení obvykle apelují na sociální identitu a snaží se v lidech vyvolávat emoce, což populistům umožňuje artikulovat a šířit jejich ideje. To často vede k šíření dezinformací a odmítání faktů. (Noury & Roland, 2020, s. 434)

Vzestup populismu lze přičíst složité souhře ekonomických, kulturních a politických faktorů. Populismus představuje výzvu pro demokracii hlavně kvůli tomu, jaké praktiky někdy populisté využívají ve svých kampaních a jaké teze někdy implementují do svých programů, aby oslovili voliče. (Halikiopoulou, 2018, s. 9)

3.2 Vztahy populistů s Ruskem

Národně populistické strany jsou dnes jednou z nejúspěšnějších forem populismu a představují významnou politickou sílu v mnoha evropských stranických systémech. Obvykle odmítají základní evropské liberální hodnoty a imigraci vykreslují jako hrozbu. Mnohé národně populistické strany jsou navíc silnými odpůrci evropské integrace, supranacionalismu a zastánci národní suverenity. Kromě toho mají často vazby na Rusko a sdílejí podobné názory na různé otázky, včetně odporu vůči EU. (Ivaldi & Zankina, 2023, s. 17-21)

Zájmy Kremlu a evropských populistických stran se shodují v odmítání západního pojetí liberální demokracie a Evropské unie. Putinismus se vyznačuje prosazováním nacionalistické linie, která centralizuje moc a prezentuje stát jako nezbytný pro zachování stability a ochrany národa před zahraničním vměšováním. Kreml si získal přízeň krajně pravicových populistů také investicemi do médií, která propagují obraz Ruska jako konzervativní pevnosti v opozici vůči dekadentnímu Západu. Tato strategie byla zřejmě účinná, protože některé části společnosti v západních státech stále častěji obdivují Putina jako obránce křesťanských evropských hodnot. Putin se také úspěšně etabloval jako vůdce konzervativního světa díky boji proti islámskému terorismu a jeho konzervativní hodnoty jsou propagovány v zahraničí jako takzvaný konzervatismus 2.0. Pro západní populistické strany představuje Rusko ideální model aplikovatelný i v jejich zemích a vidí v něm přirozeného spojence v oblasti zahraniční politiky. Pro populistické strany v Evropě je klíčovým tématem národní suverenity, za jejíž obranu před globalismem je Putin oslavován. Tento sentiment se odráží v zahraničněpolitické linii některých evropských populistických stran a politiků, jako je italská Liga Mateo Salviniho, francouzská Národní fronta Marine Le Penové nebo maďarský premiér Viktor Orbán. (Arridu & Molis, 2019, s. 165-170)

Marine Le Penová vnímá Putina jako vůdce, který odmítá nadnárodní integraci a nabízí alternativní model založený na národních hodnotách. Naproti tomu integrační model EU vnímá jako protinárodní. Orbán výslovně zmínil Putinovo Rusko jako model „úspěšného“ národa, „který není liberální a našel svůj vlastní demokratický model“. Tito politici také vnímali Rusko jako oběť vměšování EU a jeho akce na Ukrajině, mezi něž patřilo obsazení Krymu nebo podpora separatistů na východní Ukrajině, považovali za legitimní reakci na vměšování EU do vnitřních záležitostí na Ukrajině. (Braghiroli & Makarychev, 2016, s. 9-10)

3.3 Reakce populistů na válku

Před začátkem války na Ukrajině, tedy 24. únorem 2022, zastávaly národně populistické strany v Evropě různé postoje k zahraniční politice, bezpečnosti, obraně, NATO, EU i Rusku. Přestože mnoho národně populistických stran mělo vazby na Rusko, existovaly mezi nimi určité rozdíly v zahraniční politice a mezinárodních programech, zejména pokud jde o vztah k NATO a odpor vůči americkému vlivu. Mezi proruské strany patřila například Strana svobodných v Rakousku, PVV a FvD v Nizozemsku, Lega v Itálii, RN a Reconquête! ve Francii a AfD v Německu. Naopak strany jako VOX ve Španělsku, Bratři Itálie v Itálii a Chega v Portugalsku sice sdílely Putinovy názory na tradiční rodinné hodnoty, ale nepodporovaly zahraniční politiku Kremlu. (Ivaldi & Zankina, 2023, s. 342-343)

Válka mezi Ukrajinou a Ruskem vyvolala mezi pravicově populistickými stranami v Evropě různé reakce. Mnohé z nich odsoudily ruskou invazi a distancovaly se od Putina, i když míra distancování se liší. Například italská premiérka Giorgia Meloni využila válku k získání mezinárodní důvěryhodnosti a distancovala se od jiných politiků známých svými úzkými vazbami na Putina. Národně populistické strany musely někdy v důsledku válečného vysídlení milionů lidí změnit svou tradičně xenofobní a velmi restriktivní migrační politiku. Zatímco některé strany začaly Ukrajinu více podporovat a zdržely se démonizace uprchlíků prchajících před konfliktem, jiné strany před velkorysou podporou varovaly a poukazyvaly na možné hrozby. Podpora sankcí proti Rusku ze strany pravicově populistických stran závisí na jejich postoji k válce a postoji k Putinovi. Některé sankce podporují, jiné jsou proti nim a argumentují jejich vysokými domácími náklady a konečnou neúčinností. (Ivaldi & Zankina, 2023, s. 348-355)

4. Analýza postojů Václava Klause

4.1 Analýza článků vydaných před začátkem války

V komentáři, který napsal 21. února 2014 Václav Klaus společně s vedoucím svého institutu Jiřím Weiglem, konstatují, že Ukrajina zůstala zemí, která je hluboce zakotvena v postsovětském prostoru a pro Rusko jde o kolébku státnosti, kultury a domov desítek milionů Rusů. Udržet Ukrajinu jako samostatný a zároveň prosperující stát by podle nich vyžadovalo od ukrajinských politiků a zahraničních partnerů značné množství diplomatického umu, což se neděje. Západ pak podle nich v Ukrajincích živí iluzi o tom, že si můžou vybrat mezi Východem a Západem, čímž zapříčinil vznik krize, jejíž následky nechce nést. (Klaus & Weigl, 2014) Tato kritika Západu je z Klausovy strany poměrně absurdní, jelikož dříve sám podporoval vstup Ukrajiny do EU i NATO. (Kubeczka, 2005)

V dalším komentáři ze začátku března 2014, který Klaus opět napsal společně s Weiglem, přičítají ruskou invazi na Krym, která proběhla o deset dní dříve, destabilizaci Ukrajiny jako takové, ke které přispěl Západ svou podporou radikálů během Majdanu. Vyslovují také obavu z toho, že toto zvyšování napětí na evropském kontinentu bude mít následky i pro Českou republiku, jelikož povede k „urychlenému vytváření z centra řízeného evropského superstátu.“ (Klaus & Weigl, 2014)

V polovině dubna 2014 napsali Klaus s Weiglem obsáhlou esej o ukrajinské krizi s názvem „Zabraňme zplošťování debaty o Ukrajině.“ Za hlavní příčinu vzniklé situace v této eseji považují politický, ekonomický i společenský neúspěch Ukrajiny jako samostatného státu a její selhání ve snaze o vytvoření společné národní identity. Této krize se pak podle nich rozhodl využít Západ pro vyvolání nové konfrontace s Ruskem. Neidealizují si podle svých slov dlouhodobé zájmy Ruska, ale zároveň se vyhrazují proti demonizaci Putina. Klaus s Weiglem zmiňují také referendum, ve kterém se obyvatelé Krymu vyslovili, že nechtějí být nadále součástí Ukrajiny. To je podle nich jedním z důvodů, proč Rusko Krym obsadilo, přestože ho nepotřebovalo. Jinak by podle nich prokázalo svou slabost. Zdůrazňují zároveň, že svou polemikou nechtějí nijak hájit Rusko či jeho prezidenta, ale chtějí odvrátit nátky k nové studené válce. Na konci tohoto textu Klaus s Weiglem opět varují před tím, že se evropské elity pokusí zneužít těchto událostí k posílení evropské centralizace. (Klaus & Weigl, 2014)

V rozhovoru pro týdeník Ekonom z konce dubna 2014 Klaus tvrdí, že Rusko ani Putin podle něj nemohou být ze situace na Ukrajině nadšení, ale Krym jim byl nabídnut „jako na talíři“ což nemohli odmítnout. V rozhovoru pak opět opakuje své obavy ze snahy o zneužití situace k akceleraci evropské integrace. (Pravec & Němec, 2014)

V červenci 2014 Klaus při svém vystoupení u kulatého stolu o Ukrajině, který pořádal American Institute in Ukraine, vyslovil svou nespokojenost s dosavadní debatou o krizi. Šlo totiž z jeho pohledu o jednostrannou propagandu, přičemž Klaus viděl potřebu dialogu. Na konferenci zopakoval své přesvědčení, že Ukrajina byla zneužita v nové konfrontaci mezi Východem a Západem. Řekl, že Ukrajina byla do konfliktu popostrčena, přičemž „vítr foukal ze západu, nikoli z východu“. (Klaus, 2014)

Ve svém článku ze září 2014 Klaus citoval výrok Samuela Huntingtona z roku 1996, podle nějž bude rusko-ukrajinská válka či rozdělení Ukrajiny napůl mnohem hrozivější než rozdělení Československa, ale ne tak krvavé, jako konflikt v Jugoslávii. V článku Klaus také tvrdí, že Huntington a další někdy citují výrok Lenina, že „narazí-li bajonet na ocel, musí zastavit, narazí-li na kaši, má jít dál,“ přičemž Putin z jejich pohledu na žádnou zeď nenaráží. Klaus podotýká, že tyto úvahy považuje za mylné, jelikož Putin podle něj v ruce žádný bajonet nemá. (Klaus, 2014)

Podle Klause by byla chyba podceňovat z jeho pohledu pozitivní vývoj Ruska. Zdůrazňuje složitost jeho vnitřních struktur a institucí a považuje za oprávněný jeho požadavek být na světové politické scéně přijato jako skutečný a racionálně se chovající partner. Tato slova pronesl na galavečeru udílení cen Jegora Gajdara v Moskvě 19. listopadu 2014. Svůj projev tehdy zakončil slovy: „Nepřijel jsem pouze převzít tuto skvělou cenu, přijel jsem také vyjádřit – svou přítomností zde v tuto chvíli – svůj nesouhlas s totálním překrucováním událostí na Ukrajině.“ (Klaus, 2014)

V lednu 2015 Klaus na vídeňském kongresu v panelu s názvem „Evropa, Ukrajina a Rusko“ označil Ukrajinu pouze za oběť evidentní krize Západu. Podotkl, že ukrajinská krize je ovlivňována, ne-li přímo řízena ze zahraničí, jelikož tento původně domácí problém byl „transformován v souboj o dominanci v Evropě (a vůbec ve světě) a ve střet slábnoucího Západu se stále více sebevědomým Ruskem.“ (Klaus, 2015) Na konci ledna pak Klaus pro vědecký časopis Ekonomické univerzity v Bratislavě podotkl, že se z jeho pohledu jedná o nejvážnější destabilizaci mezinárodní politiky od konce studené války. (Klaus, 2015)

Klaus v jednom ze svých článků kritizoval švédského ekonoma Anderse Aslunda za jeho výrok o tom, že Ukrajina potřebuje pomoc, jelikož je nositelem základních evropských hodnot a její boj je vlastně bojem za obranu Evropy jako takové. Klaus to považoval za „zcela zvrácené uvažování“, jelikož Ukrajinu neviděl jako nositele evropských hodnot. (Klaus, 2015)

Ve svém projevu na Global Forum v Baku 28. dubna 2015 Klaus v podstatě zopakoval svá předešlá stanoviska. Situaci na Ukrajině označil za primárně ukrajinský, nikoliv ukrajinsko-ruský problém. Podotkl také, že to už vůbec není problém mezi Západem a Ruskem, ale že krize bohužel postupně přerostla do konfliktu, který je řízen z vnějšku. Znovu zopakoval, že problém mezi Západem a Východem souvisí především se stavem Západu a jeho ztrátou identity, ekonomickou stagnací a kulturním rozpadem. Ukrajinské politické představitele obvinil z neochoty nabídnout přijatelný kompromis obyvatelům na východě země. Tito představitelé podle něj pouze spoléhali na represí a očekávání pomoci ze Západu, která však podle něj neměla přijít. (Klaus, 2015)

Klaus se ohledně konfliktu na poměrně dlouhou dobu odmlčel, přičemž mezi lety 2015 až 2022 se k němu vyjádřil pouze v roce 2017 v souvislosti s blížícím se nástupem Donalda Trumpa na pozici prezidenta USA. Klaus tehdy pouze podotkl, že Ukrajina je považována za „zamrzlý“ konflikt, a přestože to Rusko něco stojí, nic se na tom z jeho pohledu v blízké budoucnosti nezmění. (Klaus, 2017)

Po této téměř sedmileté odmlce, se Klaus v polovině února 2022 vyjádřil k eskalaci napětí na Ukrajině v otevřeném dopisu předsedovi vlády České republiky Petru Fialovi. Klaus Vyjádřil své hluboké znepokojení nad možností vzniku otevřeného konfliktu v blízkosti naší země. Podotkl, že Rusko sice sleduje své vlastní zájmy, ale jeho obavy týkající se přibližování NATO k ruským hranicím jsou legitimní a bez Ruska nelze konflikt vyřešit. V tomto dopise také vyzval, aby se česká vláda přestala pokoušet zapojovat ČR do konfliktu dodáváním zbraní na Ukrajinu. Vyzval zároveň k zastavení vytváření atmosféry, v níž je podle jeho slov „povolován jen jeden správný názor.“ (Klaus, 2022)

Tři dny před začátkem ruské invaze na Ukrajinu vydal Klaus společně s kolektivem okolo jeho institutu komentář s názvem „Slova IVK o Ukrajině po osmi letech stále platí.“ Zopakovali v něm některá svá vyjádření z roku 2014 a konstatovali, že se Ukrajina i po osmi

letech nachází v ohnisku střetu mezi Západem a Ruskem, který vygradoval v „hysterickou kampaň o bezprostředně hrozícím vypuknutí války.“ (IVK, 2022)

Dva dny před invazí ruských vojsk na Ukrajinu, vydal Klausův institut stanovisko, v němž se vyjádřili k uznání nezávislosti Luhanska a Donbasu Ruskou federací, které proběhlo o den dříve. Rozhodnutí Ruska označili za jeho riskantní reakci na dlouhodobé odmítání Západu jednat o bezpečnostních zárukách. Zároveň podle nich tímto krokem Rusko celou situaci vzdálilo od nalezení smírného řešení. Vyjádřili smutek nad faktem, že všechny strany nechaly dojít situaci tak daleko a rozhodnutí prezidenta Putina označili za poškození všech, kteří se snažili po léta vysvětlovat komplikovanost situace na Ukrajině. Nakonec vyjádřili své přesvědčení, že i proto dnes mají právo rozhodnutí Ruské federace kritizovat. (IVK, 2022)

Václav Klaus se během roku 2014 a na začátku roku 2015 k ukrajinské krizi vyjadřoval poměrně pravidelně. Kritizoval západní podporu protestujících během Majdanu a obával se zneužití krize k prohloubení evropské integrace, což může souviset s jeho dlouhodobými euroskeptickými postoji. Klaus protestující na Majdanu označil za „radikály,“ což je rétorika, kterou využívala ruská média za účelem diskreditace těchto protestů. Ve skutečnosti šlo o klasickou revoluci proti utlačovatelskému režimu prezidenta Janukoviče. Do protestů se sice zapojily i některé krajně pravicové skupiny, většina protestujících však představovala různorodé spektrum lidí napříč celou ukrajinskou společností. Tyto lidi spojovala touha po lepší budoucnosti Ukrajiny. Ruský narativ o fašistickém puči byl využit jako záminka pro intervenci na Krymu a jde o výraznou dezinterpretaci skutečnosti. (Snyder, 2014) V několika článcích Klaus zmiňoval, že za vznikem krize do značné míry stojí nedokončená post-komunistická transformace Ukrajiny a její selhání při snaze vytvořit společnou národní identitu. Klaus z vyostření krize konstantně obviňoval Západ, který podle něj konflikt zneužil k vyvolání konfrontace s Ruskem. Invazi Ruska na Krym Klaus legitimizoval, jelikož referendum o připojení k Rusku, které na Krymu proběhlo, považoval za legitimní a následné ruské kroky za nutné. Kdyby totiž podle Klause nebyl Krym ruskou armádou obsazen, působila by Ruská federace slabě.

Klaus také ve svých článcích průběžně kritizoval jednostrannou mediální propagandu o ukrajinské krizi a vyzýval k dialogu. Obviňoval ukrajinské představitele z neochoty nabídnout kompromis svým obyvatelům na východě země a ze spoléhání na

západní pomoc. Po roce 2015 se Klaus kromě jedné výjimky ke krizi nevyjadřoval. Po sedmileté odmlce pak Klaus v únoru 2022 vyjádřil své znepokojení nad eskalací napětí a vyzval k zastavení dodávání zbraní na Ukrajinu. Ještě ve člancích vydaných jen několik dní před invazí ruských vojsk na Ukrajinu Klaus opakoval svá předešlá stanoviska a poukazoval na fakt, že situace na Ukrajině je podle něj stále stejná, pouze došlo k jejímu vyhocení. V posledním vyjádření před začátkem invaze Klaus spolu s kolektivem okolo IVK vyjádřili své znepokojení nad krokem prezidenta Putina uznat nezávislost Doněcka a Luhanska. Klaus sice ve svých člancích nebyl otevřeně proruský, otázkou však zůstává, zda svou bagatelizací a obhajováním některých ruských kroků nemohl v české společnosti přispívat k obrazu Ruska jako země, která pouze brání své strategické zájmy před agresí, která přichází ze Západu.

4.2 Analýza článků vydaných po začátku války

V tiskovém sdělení, které bylo vydáno 24. února 2022, tedy v den zahájení ruské invaze na Ukrajinu, Václav Klaus společně s celým kolektivem okolo svého institutu, označili napadení ze strany Ruska za neakceptovatelné a zároveň ho odsoudili. Vyjádřili lítost nad utrpením, které tento konflikt způsobí a nad faktem, že podle nich nebyly využity všechny mírové možnosti řešení tohoto sporu. (Klaus & IVK, 2022)

Komplexněji se Klaus opět spolu s kolektivem okolo IVK vyjádřili k probíhající válce přibližně po týdnu. Válku v tomto komentáři označili za „nejzávažnější politickou krizi ve světě od konce druhé světové války“. Výjimečná nebezpečnost konfliktu byla z jejich pohledu dána tím, že přibližoval možnost přímého střetu jaderných mocností, tedy Ruska a členů NATO. Vyjádřili své přesvědčení o tom, že diplomatické řešení by vyžadovalo oboustranné kompromisy a možnost přijatelného východiska jak pro Ukrajinu, tak pro Rusko. Podotkli však, že to je v danou chvíli vysoce nepravděpodobný scénář. Podotkli zároveň, že nevyzpytatelné a svévolné kroky prezidenta Putina připomínají, jaké fatální důsledky může mít nekontrolovatelná moc. V této souvislosti zdůraznili důležitost politické demokracie nebo ochrany svobody slova, tisku a shromažďování. (Klaus & IVK, 2022)

Klaus se k situaci sám bez kolektivu okolo IVK poprvé vyjádřil 5. března 2022. Znovu zdůraznil, že v dané době nemá smysl dělat nic jiného, než útok Ruska rezolutně odsuzovat a podotkl, že je pro něj válka nepřijatelným řešením jakýchkoliv sporů mezi

dvěma zeměmi. Vyjádřil sice svůj údiv nad změnou chování ruského prezidenta, které si neuměl vysvětlit, zároveň však tvrdil, že Ukrajina i Západ se do poslední chvíle tvářili, že ruské obavy z přibližování NATO k jeho hranicím nevnímají. Jako jediné možné řešení viděl Klaus mírová jednání, ke kterým by však podle něj mohlo dojít jen za předpokladu personální změny vedení Ruské federace. Klaus vyslovil v tomto článku tezi, podle níž byl v Rusku sice autokratický systém dlouhodobě, ale v poslední době byl „ve své odtrženosti od reality a ve své nekontrolovatelnosti veřejným míněním nesmírně posílen dvouletým covidovým potlačením demokracie na celém světě.“ (Klaus, 2022)

V článku pro MF Dnes z 16. března 2022 Klaus prohlásil, že je nutné opakovat výzvy k okamžitému zastavení bojů, příměří a vážně míněným kompromisům. Ukrajinu označil za nástroj ve větší hře, která je podle něj určitou formou „dohrávání“ studené války ze strany USA a trvání Ruska na nepřipustnosti překročení „červené čáry“, kterou je členství sousední země v NATO, i za cenu násilí. Klaus podotkl, že od „Majdanu“ v roce 2014 volili ukrajinští politici zejména kvůli očekávání svého členství v NATO a EU konfrontační politiku vůči Rusku. (Klaus, 2022)

V rozhovoru pro Lidové noviny z poloviny března 2022 Klaus vyjádřil své zděšení z titulku jednoho z českých deníků, který měl znít: „Rusové budou hnojivo pro naši černozem“. (poznámka autora: Článek s podobným titulkem skutečně vyšel v deníku MF Dnes dne 16. března 2022. Plné znění titulku bylo: „Svědectví deseti Ukrajinců: Rusové budou hnojivo pro naši černozem“) Podotkl, že podobnou rétoriku si nepamatuje ani z 50. nebo 60. let. V rozhovoru Klaus dále vyjádřil svou obavu z výrazného omezení svobody a demokracie různými „výjimečnými a nouzovými stavy“ a dokonce vyslovil své obavy z budoucího hledání vnitřních nepřátel. Jako další negativní důsledek války pro ČR viděl možnost zneužití ukrajinské krize k posílení snahy o větší integraci v EU. Klaus v tomto rozhovoru podotkl, že je podle něj v některých ohledech v dnešním Rusku situace horší, než byla za komunismu, protože tehdy si lídři Sovětského svazu nemohli dělat, co se jim zachtělo, jelikož by jim hrozilo sesazení. Klaus také zdůraznil, že nikdy nebyl proruský, ačkoliv je mu to někdy připisováno. Prý se vždy jen snažil nenaskakovat na lacinou protiruskou propagandu a měl své důvody pro kritiku Západu. (Pečinková, 2022)

V dalším článku z konce března 2022 Klaus konstatoval, že Putin kvůli rozpoutání války posílil pozici progresivistů a multikulturalistů, jelikož teď mohou názory, které stojí proti těm jejich v opozici, označovat za zlehčování války. Za vrchol těchto snah označil

přípravu na masové usídlování statisíců uprchlíků v naší zemi, což z jeho pohledu vždy způsobuje rozvrat země. Jde podle něj o sebedestrukci Západu a nesouhlas s těmito postoji není ani v nejmenším obhajobou putinismu. (Klaus, 2022)

V polovině dubna 2022 Klaus kritizoval nedostatečné snahy o mírové řešení konfliktu. Tvrdil, že je nutné, aby se za jednací stůl posadili zástupci Západu a zástupci Ruska, což se neděje. Klaus tvrdil, že se děje pravý opak, jelikož namísto výzev k podobnému jednání je slyšet jen „válečnický pokřik a zprávy o zvýšení dodávek moderních zbraní.“ (Klaus, 2022)

Na konci dubna vyšel v Lidových novinách článek s názvem „Stěhování národů vyvolá problémy vždy – víme to?“, který Klaus napsal společně s vedoucím svého institutu Jiřím Weiglem. Vyjádřili v něm své znepokojení v otázce přijímání velkého množství Ukrajinců. Tehdejší pozitivní naladění české společnosti k přijímání těchto uprchlíků připisovali tomu, že jsou zpracováni intenzivní propagandou a postoj vlády vůči této migrační vlně označili za neakceptovatelný. Za rozumnou politiku vůči obětem války tehdy označili všestrannou krátkodobou pomoc, avšak za podmínky vytváření dlouhodobých předpokladů pro to, aby se mohli co nejdříve a v co největším počtu vrátit zpět na Ukrajinu. (Klaus & Weigl, 2022)

V druhé polovině května Klaus kritizoval českou veřejnou diskusi o válce, kterou viděl ve srovnání s některými západními zeměmi jako „nesmírně plochou“. Zdůrazňoval potřebu diskuse o tom, co vedlo ruské představitele ke kroku, který se jim nemohl z jeho pohledu vyplatit, jelikož největší dlouhodobou obětí podle něj bude Rusko samotné. Zároveň zdůraznil nutnost se ptát na to, jakou roli v rozpoutání konfliktu hrály sliby NATO o připojení Ukrajiny k alianci. (Klaus, 2022)

Na konci května 2022 pronesl Klaus k příležitosti čtvrt roku ukrajinské války projev, ve kterém konstatoval, že se z jeho pohledu nikdo nesnaží vykládat útok Ruska na Ukrajinu jinak než jako ruskou agresi, ale někteří se podle něj snaží vyvolávat dojem, že část společnosti vinu Ruska bagatelizuje. Těm, kteří mají tuto snahu, jde podle něj pouze o zesilování střetů na naší politické scéně. V projevu vyzval k hledání mírových řešení a podotkl, že máme na Ukrajinu dále posílat zbraně jen pokud máme potřebu se pomstít za srpen 1968, přičemž tato naše pomsta bude na úkor Ukrajinců. (Klaus, 2022)

Na začátku srpna 2022 Klaus opět kritizoval přístup médií, přičemž podle něj existovala jednostranná propaganda, která každého s jiným názorem odsoudila buďto jako Putinova agenta nebo naprostého hlupáka. Válku na Ukrajině v tomto článku označil za „pokus o rekonstrukci mocenského uspořádání světa“. Vyslovil totiž tezi, že v těchto událostech hraje roli úsilí o návrat dominance USA v Evropě, severozápadní a střední Asii, což je území, které Halford Mackinder před 100 lety pojmenoval jako „Heartland“. Z toho důvodu vidí za nezbytné započít diskusi o nutnosti nikoliv jednostranného tlaku ze strany USA, ale naopak vojenském, ekonomickém, civilizačním i kulturním vyvažování těchto tlaků ze strany Evropských států. (Klaus, 2022)

Po poměrně dlouhé odmlce ohledně tohoto tématu vyšel v MF Dnes krátký Klausův článek při příležitosti prvního roku války na Ukrajině, tedy 24. února 2023. Klaus zkritizoval jednostrannost diskuse o válce. Podotkl, že z jeho pohledu už došlo v mnoha ohledech k rozšíření války a opět vyslovil svou obavu z toho, že jedním z důsledků války pro nás bude ztráta míru, demokracie, nezávislosti a spousty peněz, což bude způsobeno masivním zbrojením po celém světě. (Klaus, 2022)

Klaus spolu se svým kolektivem okolo IVK po vypuknutí války odsoudili ruskou invazi na Ukrajinu jako neakceptovatelnou a označili situaci za nejzávažnější politickou krizi od druhé světové války. Neustále zdůrazňoval nutnost hledat diplomatické řešení, které by však vyžadovalo oboustranné kompromisy, což bylo z jeho pohledu v danou chvíli nepravděpodobné. Sám Klaus považoval válku za nepřijatelné řešení sporů mezi zeměmi a opakovaně připomínal nutnost mírových jednání, která by podle něj vyžadovala personální změny v ruském vedení. Zároveň však kritizoval konfrontační politiku Ukrajiny vůči Rusku a nedostatek snah o mírové řešení konfliktu také ze strany Západu. V několika článcích vyjádřil své obavy z důsledků války pro Českou republiku, potažmo celou Evropu. Mezi tyto obavy patřilo omezení svobody slova a demokracie nebo strach z následků masového usídlování uprchlíků z Ukrajiny v ČR. Konstantně se také vymezoval proti z jeho pohledu jednostranné propagandě. Klaus upozornil na nutnost diskutovat o příčinách konfliktu, přičemž zásadní roli v eskalaci z jeho pohledu sehrálo NATO a zájem o rozpoutání nové studené války ze strany USA.

4.3 Porovnání postoje Václava Klause ke krizi před a po začátku války

Postoje Václava Klause před i po začátku války byly částečně konzistentní. Klaus konstantně zdůrazňoval, že Ukrajina se stala pouhou obětí větší hry mezi Západem a Ruskem. Konflikt sice podle něj vznikl kvůli nesourodosti západní a východní Ukrajiny, která nezvládla za dobu své samostatnosti vytvořit svou národní identitu, ale tento konflikt byl brzy zneužit k rozpoutání nové studené války. Další konstantou jsou v jeho člancích obavy ze zneužití krize k prohloubení evropské integrace a snahy o omezení demokracie a svobody slova. Tyto obavy vyjadřoval jak před začátkem, tak po začátku války. Soustavně si také stěžoval na jednostrannou propagandu médií a nedostatečné veřejné diskuse.

Po začátku války se však určitým způsobem změnil Klausův pohled na Rusko a jeho vedení. Před začátkem konfliktu vnímal z jeho strany pozitivní vývoj země, kdy v souvislosti s Ruskem dokonce mluvil o složitosti jeho vnitřních struktur a institucí, díky čemuž by mělo být z jeho pohledu Západem vnímáno jako rovnocenný partner nebo opakovaně prohlašoval o Putinovi, že jde o racionálního lídra. Po začátku války začal v kontrastu se svými předešlými výroky naopak mluvit o důsledcích Putinovy nekontrolovatelné moci a stav v Rusku označil za horší než v éře Sovětského svazu, kdy jeho lídrům na rozdíl od Putina hrozilo sesazení.

Po začátku války se také v člancích začala objevovat kritika masové migrace z Ukrajiny, což je však pochopitelné, jelikož před začátkem války zde tak masová migrace nebyla. Závěrem lze konstatovat, že Klaus zůstal ve většině svých postojů konzistentní a jediná změna nastala v jeho vnímání ruského politického systému a ruského vedení.

4.4 Populistické prvky v člancích Václava Klause

Nejviditelnějším rysem populismu v Klausových člancích, podle definicí Muddeho a Müllera, je kritika elit, která je společná pro obě tyto definice, ale Müller ji považuje za populistickou pouze ve chvíli, kdy je zároveň antipluralistická, což u Klause spíše neplatí, jelikož v některých textech sám zdůrazňuje potřebu plurality názorů ve společnosti. Tuto kritiku elit můžeme vidět například, když Klaus ve svých předválečných člancích kritizoval ukrajinské politické představitele za neochotu jednat o kompromisu s obyvateli na východě

země. Dále je tato rétorika silně zastoupena v jeho výrociích o roli Západu v konfliktu. Západ je Klausem vyobrazován jako určitá forma zkorumpovaných elit, které pouze kvůli svým sobeckým zájmům jednají jak proti zájmům lidu na Ukrajině, tak proti zájmům lidu v celé Evropě, jelikož z jeho pohledu přispívají svými kroky k eskalaci a tím hrozbě celosvětového konfliktu. Antielitářství lze spatřit také u Klausovy kritiky médií. Vykresluje je totiž jako spojence politických elit, jejichž snahou je zkreslovat realitu v očích veřejnosti svou jednostrannou propagandou.

V Klausových člancích lze najít také určité prvky manichejského pojetí světa, jelikož některé instituce jsou jím vykreslovány, jako určitá forma „zla“. Klaus takto vyobrazuje například Evropskou unii, když často opakuje, že se situace jistě pokusí zneužít k hlubší integraci členských států, což je z jeho pohledu velice negativní jev, který spojuje se ztrátou suverenity a potažmo i svobody. Podobným způsobem Klaus vidí další střet dobra a zla mezi tradicionalisty a progresivisty. Progresivisty dokonce nepřímou přirovnal ke komunistům a fašistům, když prohlásil, že chtějí vytvořit jakýsi „brave new world,“ který již v minulosti popsali někteří autoři ve svých antiutopických dílech, když se právě těmito ideologiemi při psaní inspirovali. V Klausových člancích je možné vidět také některé další znaky typické pro pravicový populismus podle Heywooda. Jde například o Klausovu kritiku migrace, kterou vidí jako velké riziko pro Českou republiku, jelikož podle něj hrozí, že Ukrajinci, kteří se v Česku usadí, začnou postupem času vznášet nároky podobné těm, které vznášeli v období první republiky Sudetští Němci.

Klausova rétorika je v člancích poměrně proměnlivá. V některých k problematice ukrajinské krize a následné války na Ukrajině přistupoval velmi pragmaticky a bez emocí, zatímco v jiných byla jeho rétorika velice emocionální a nesla známky populismu. To lze přičíst také obdobím, ve kterých byly články napsány. Těsně po začátku války byla jeho rétorika umírněnější, což je možné vysvětlit tehdejší náladě ve společnosti, která byla s Ukrajinou vesměs solidární, postupem času se však Klaus vrátil ke své předválečné rétorice obviňující Západ z nedostatečné snahy o vyřešení konfliktu a v souvislosti s uprchlickou vlnou se v jeho člancích objevila také anti-imigrační rétorika.

5. Závěr

V bakalářské práci jsem se věnoval vymezení ideového světa Václava Klause, analýze článků, ve kterých se Václav Klaus věnoval tématu ukrajinské krize a následné války na Ukrajině, přičemž jedním z hlavních cílů práce bylo zjistit, jak se jeho postoje k této krizi změnilo po ruské invazi v únoru 2022. Vedlejším cílem práce pak bylo identifikovat v těchto článcích znaky pravicového populismu.

Vymezení ideového světa Václava Klause se opíralo o důkladnou rešerši literatury zabývající se jeho životem a kariérou. Tato zjištění byla následně využita při rámování ideového světa Václava Klause za pomoci odborné literatury popisující politické ideologie. Klaus byl podle tohoto zarámování v ranných letech své politické kariéry, tedy 90. letech, neoliberálním politikem. Jeho postupný posun k pravicovému populismu byl pozorován od parlamentních voleb v roce 2002 až do konce jeho druhého prezidentského období v roce 2013. V post-prezidentském období byl Klaus jak na základě svých politických postojů, tak na základě podpory některých evropských politických stran a politiků zarámován jako pravicový populist. Analýza postojů Václava Klause k ukrajinské krizi a následné válce na Ukrajině se opírala o kvalitativní zkoumání článků, které byly napsány samotným Klausem nebo Klausem společně s kolektivem okolo Institutu Václava Klause a publikovány na webu www.klaus.cz mezi 21. únorem 2014 až 24. únorem 2023. Články byly rozděleny do dvou skupin, přičemž jedna skupina obsahovala články publikované před ruskou invazí 24. února 2022 a druhá skupina obsahovala články publikované po začátku této invaze. Tyto dvě skupiny byly samostatně analyzovány a následně byly závěry těchto analýz vzájemně porovnány. Ve všech článcích jako celku byly také hledány prvky populismu vycházející z definic Cas Muddeho, Jan-Werner Müllera a Andrewa Heywooda.

Cílem práce bylo zodpovězení těchto výzkumných otázek:

„Jak ovlivnila invaze ruských vojsk na Ukrajinu v únoru 2022 postoj Václava Klause k ukrajinské krizi?“

„Jaké prvky pravicového populismu vykazuje rétorika Václava Klause v jeho komentářích k ukrajinské krizi?“

Na stanovené výzkumné otázky bylo odpovězeno následovně. Postoje Václava Klause zůstaly částečně konzistentní, jelikož jak před začátkem invaze v únoru 2022, tak po jejím začátku Klaus vnímal ukrajinskou krizi jako součást jakési větší hry mezi Západem a Ruskem. Klaus také opakovaně upozorňoval na možnou snahu o zneužití této krize k prohloubení evropské integrace. Invaze však ovlivnila Klausův postoj k Rusku a jeho vrcholným představitelům. Zatímco před začátkem invaze viděl na ruské straně určitý pozitivní vývoj a volal po tom, aby bylo Rusko bráno ze strany ostatních států jako rovnocenný partner, po začátku invaze ruské instituce kritizoval a dokonce prohlásil, že jsou v horším stavu než v období Sovětského svazu. V poválečných článcích začal Klaus také vznášet své obavy z migrace, což souviselo s poměrně masivní migrací Ukrajinců do České republiky. Pokud jde o druhou výzkumnou otázku, byly v článcích nalezeny některé znaky pravicového populismu. Definici od Casa Muddeho odpovídají znaky antielitářské rétoriky zejména vůči západním elitám a také médiím. Klaus v některých článcích využíval také populistickou rétoriku zjednodušující složitou problematiku na boj „dobra“ a „zla“, přičemž své názorové oponenty pasoval do role onoho „zla“. Jedním z prvků pravicového populismu je podle Heywooda také odpor k migraci, který se u Klause projevoval ve formě odporu k přijímání ukrajinských uprchlíků.

Použitá literatura byla zvolena vhodně, jelikož umožnila ideové zarámování Václava Klause, díky čemuž mohly být jeho postoje lépe kontextualizovány. Pro tuto práci považuji za klíčové knihy Fenomén Václav Klaus, Klaus: Portrét politika ve dvaceti obrazech a Ekonomické myšlení Václava Klause do roku 1990. Tyto knihy byly klíčovým zdrojem informací o Klausově kariéře a politické dráze, díky čemuž zásadně napomohly identifikovat jeho ideová východiska. Mezi další zdroje, které napomohly pochopit Klausova ideová východiska, patří Klausova autobiografie a knihy Velcí ekonomové jsou mou inspirací a Proč jsem konzervativcem? Pro ideové zarámování Václava Klause byly vhodně zvoleny tyto zdroje: kniha Political Ideologies: An Introduction, článek The Populist Zeitgeist a kniha What Is Populism. Tyto zdroje zároveň sloužily jako teoretický rámec pro rozpoznání populistických znaků v článcích Václava Klause o ukrajinské krizi. Pro část zabývající se vzestupem populismu, vztahem populistů k Rusku a jejich reakcí na válku na Ukrajině byly vhodně zvoleny tyto akademické články: Identity Politics and Populism in Europe, dále Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash, A Right-wing Populist Momentum? A Review of 2017 Elections Across Europe, The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-Wing Populism in Europe,

Alliance between Putin and European Far-Right: Where Does the Convergence of Interests Lead? a Russia and its supporters in Europe: trans-ideology à la carte?

Za hlavní nedostatek práce považují riziko zaujatosti při využití kvalitativní analýzy. Na rozdíl od kvantitativních metod totiž hrozí zaujatost autora a jeho dezinterpretace zjištěných skutečností. Pro kvantitativní analýzu však není vzorek článků dostatečně velký. U kvantitativní analýzy by zároveň hrozilo, že nebude brát kvůli její povaze výzkumník v potaz všechny souvislosti. Zvolení kvalitativní analýzy tak i přes určitá rizika považují za vhodné. Za nedostatek je možné považovat také skutečnost, že výzkum byl proveden pouze v kontextu ideového rámce pravicového populismu, přičemž nebyl využit druhý vymezený ideový rámec, tedy neoliberalismus.

Možnosti dalšího výzkumu jsou v současné době omezené, jelikož není k dispozici dostatek dalších zdrojů, ve kterých by se Klaus k ukrajinské krizi a následné válce na Ukrajině vyjadřoval. To se však může do budoucna změnit. Výzkumník by také mohl využít ideový rámec Václava Klause, který byl v práci vymezen při zkoumání jiných témat, ke kterým se Václav Klaus doposud vyjadřoval. Výzkumník by mohl provést také komparaci postojů Václava Klause týkajících se ukrajinské krize s jeho postoji týkajícími se jiných krizí či válečných konfliktů.

6. Anotace

Bakalářská diplomová práce se zabývá analýzou názorů a pohledů bývalého českého prezidenta na ukrajinskou krizi před a po začátku ruské invaze na Ukrajinu v únoru 2022. Cílem práce je prostřednictvím kvalitativní obsahové analýzy Klausových článků a komentářů z období mezi 21. únorem 2014 až 24. únorem 2023 identifikovat posuny v jeho názorech a pochopit jeho základní ideologické motivace. Primární výzkumná otázka se zaměřuje na dopad invaze na Klausův postoj ke krizi, zatímco sekundární otázka zkoumá prvky pravicového populismu v jeho rétorice. V práci je také vymezen Klausův ideový svět. Práce kontextualizuje Klausovy názory v rámci širšího odborného diskurzu s využitím sekundárních zdrojů, jako jsou akademické články, knihy a politické biografie. V konečném důsledku si práce klade za cíl přispět k hlubšímu pochopení vzájemného působení politických ideologií, pravicového populismu a probíhající ukrajinské krize.

Klíčová slova: ukrajinská krize, ruská invaze, Václav Klaus, pravicový populismus, válka na Ukrajině, Ukrajina, ideologie, Rusko

7. Annotation

The bachelor's thesis analyses the views and perspectives of the former Czech president on the Ukrainian crisis before and after the beginning of the Russian invasion of Ukraine in February 2022. The aim of the thesis is to identify shifts in his views and to understand his basic ideological motivations through a qualitative content analysis of Klaus's articles and commentaries from the period between 21 February 2014 and 24 February 2023. The primary research question focuses on the impact of the invasion on Klaus's attitude towards the crisis, while the secondary question explores elements of right-wing populism in his rhetoric. The thesis also delineates Klaus's ideological world. The thesis contextualizes Klaus's views within a broader scholarly discourse using secondary sources such as academic articles, books and political biographies. Ultimately, the thesis aims to contribute to a deeper understanding of the interplay between political ideologies, right-wing populism and the ongoing Ukrainian crisis.

Keywords: ukrainian crisis, Russian invasion, Václav Klaus, right-wing populism, war in Ukraine, Ukraine, ideology, Russia

8. Zdroje

Arridu, V. & Molis, A. (2019). Alliance between Putin and European Far-Right: Where Does the Convergence of Interests Lead?. *Lithuanian Annual Strategic Review*. 17. 157-175. 10.2478/lasr-2019-0006.

Bockman, J. (2013). Neoliberalism. *Contexts*, 12(3), 14–15. <https://doi.org/10.1177/1536504213499873>

Braghiroli, S. & Makarychev, A. (2016). Russia and its supporters in Europe: trans-ideology à la carte?. *Southeast European and Black Sea Studies*. 16. 1-21. 10.1080/14683857.2016.1156343.

Cirhan, T. & Kopecký, P. (2020). From Ideology to Interest-Driven Politics: Václav Klaus, Andrej Babiš and Two Eras of Party Leadership in the Czech Republic. In S. Gherghina (Ed.), *Party Leaders in Eastern Europe* (s. 93-119). https://doi.org/10.1007/978-3-030-32025-6_5

Czyżniewski, M. (2012). Konserwatywny liberalizm Václava Klause. *Historia i Polityka*, 7(14), 9-23. <https://doi.org/10.12775/HiP.2012.001>

Echo24. (2016, 18. listopadu). Klaus: Byl bych šťastný, kdyby Le Penová a Hofer zvítězili. Získáno 22. dubna 2023, z <https://echo24.cz/a/igJa5/klaus-byl-bych-stastny-kdyby-le-penova-a-hofer-zvitezili>

Geršl, A. (2006). *Ekonomické myšlení Václava Klause do roku 1990*. Praha: Karolinum.

Halikiopoulou, D. (2018). A Right-wing Populist Momentum? A Review of 2017 Elections Across Europe. *JCMS Journal of Common Market Studies*. 56. 10.1111/jcms.12769.

Heywood, A. (2021). *Political Ideologies: An Introduction*. Londýn: Bloomsbury Publishing.

Holík, M. (2011, 29. září). Projev Prezidenta Václava Klause na Svatováclavské Pouti 2011. Získáno 25. dubna 2023, z <https://zpravy.proglas.cz/udalosti/projev-prezidenta-vaclava-klause-na-svatovaclavske-pouti-2011/>

Hoye, G. (2021, 14. února). Confronting the leviathan: National populism and integration in Central and Eastern Europe. Získáno 25. dubna 2023, z <http://yris.yira.org/winter-issue/4699>

Inglehart, R. & Norris, P. (2016). Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash. SSRN Electronic Journal. 10.2139/ssrn.2818659.

Ivaldi, G. & Zankina, E. (2023). The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-Wing Populism in Europe.

Jiříčka, J. (2013, 19. září). Klaus podpořil blok Bobošíkové. Právce je nejednotná, posteskl si. Získáno 22. dubna 2023, z https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/klaus-podporil-volebni-blok-bobosikove.A130919_171446_domaci_jj

Klaus, V. (1992). Proč jsem konzervativcem? Praha: TOP Agency, a. s.

Klaus, V. (2006, 11. listopadu). Thatcherová a její vzor pro postkomunistické země. Získáno 22. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/2241>

Klaus, V. (2014). In defence of the nation-state. Policy: A Journal of Public Policy and Ideas, 30, 3-7.

Klaus, V. (2015). Velcí ekonomové jsou mou inspirací. Praha: Institut Václava Klause, o.p.s.

Klaus, V. (2022, 26. září). Theses for addressing identity and Democracy Group of the European Parliament in Prague. Získáno 22. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/5021>

KLAUS, Václav a Jiří WEIGL. Stěhování národů s.r.o.: stručný manuál k pochopení současné migrační krize. Ilustroval Jiří SLÍVA. Velké Přílepy: Olympia, 2015. ISBN 978-80-7376-422-7.

Klaus, V. (1997, 14. ledna). Prof. Ing. Václav Klaus, CSC. - životopisná data. Získáno 25. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/2470>

Kubeczka, J. (2005, 14. června). Václav Klaus podpořil zájem Ukrajiny o integraci do EU a NATO. Získáno 27. dubna 2023, z <https://cesky.radio.cz/vaclav-klaus-podporil-zajem-ukrajiny-o-integraci-do-eu-a-nato-8508700>

Noury, A. & Roland, G. (2020). Identity Politics and Populism in Europe. Annual Review of Political Science. 23. 10.1146/annurev-polisci-050718-033542.

Pehe, J. (2010). Klaus: Portrét politika ve dvaceti obrazech. Praha: PROSTOR, nakladatelství, s. r. o.

Snyder, T. (2014, 1. března). Ukraine: The haze of propaganda. Získáno 22. dubna 2023, z <https://www.nybooks.com/>

Taggart, P. (1998). A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems. *European Journal of Political Research*, 33, 363-388. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00387>

Wirnitzer, J. (2013, 6. listopadu). Klaus cítí újmu kvůli plakátům Bobošíkové. Neúspěch svedl na Svobodné. Získáno 22. dubna 2023, z https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/klaus-o-bobosikove-a-svobodnych.A131106_101518_domaci_jw

9. Analyzované články

IVK. (2022, 21. února). Slova IVK o Ukrajině po osmi letech stále platí. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/4873>

IVK. (2022, 22. února). Stanovisko IVK k eskalaci krize na Ukrajině. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/4875>

IVK. (2022, 24. února). Institut Václava Klause: Dnešní útok Ruska změnil svět. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/4878>

IVK. (2022, 2. března). Výjimečná nebezpečnost války na Ukrajině. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/4879>

Klaus, V. (2014, 15. dubna). Záznam vystoupení Václava Klause na kulatém stole o Ukrajině, pořádaném American Institute in Ukraine. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/3607>

Klaus, V. (2014, 19. listopadu). Projev Václava Klause na Galavečeru udílení cen Jegora Gajdara: Václav Klaus. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/3665>

Klaus, V. (2014, 8. září). Cesta do Hongkongu po deseti letech. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/3625>

Klaus, V. (2015, 28. dubna). Projev v Baku o budoucnosti vztahů Ruska a Západu. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/3742>

Klaus, V. (2015, 29. dubna). Nevysvětlitelné nepochopení Ukrajiny. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/3743>

Klaus, V. (2015, 21. ledna). Je čas zasadit ukrajinskou krizi do širšího kontextu. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/3692>

Klaus, V. (2015, 28. ledna). Příspěvek Václava Klause do vědeckého časopisu Ekonomické univerzity v Bratislavě Ekonomické rozhl'ady – 25 let od pádu komunismu u nás. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/3699>

Klaus, V. (2017, 16. ledna). Moskva ve chvílích Trumpova blížícího se nástupu na americký trůn. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/4049>

Klaus, V. (2022, 14. dubna). Václav Klaus pro MF Dnes: Proč nikdo neorganizuje vážná mírová jednání? Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/4911>

Klaus, V. (2022, 7. srpna). Václav Klaus pro MF Dnes: Už méně politicky korektně o válce na Ukrajině. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/4982>

Klaus, V. (2022, 14. února). Otevřený dopis Institutu Václava Klause předsedovi vlády České republiky Petru Fialovi k situaci na Ukrajině. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/4868>

Klaus, V. (2022, 16. března). Václav Klaus pro MF Dnes: Střízlivě o tragické situaci na Ukrajině. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/4887>

Klaus, V. (2022, 31. března). Václav Klaus pro MF Dnes: Putin zařídil, že jsme prohráli s progresivismem, multikulturalismem a globalismem. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/4901>

Klaus, V. (2022, 5. března). Válka na Ukrajině v širších souvislostech. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/4880>

Klaus, V. (2022, 19. května). Není absence vážné diskuse o ukrajinské válce projevem českého špatného svědomí? Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/4930>

Klaus, V. (2022, 28. května). Audiokomentář pro rádio Frekvence 1: Čtvrt roku ukrajinské války. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/4939>

Klaus, V. (2023, 24. února). Václav Klaus pro MF Dnes: První rok války na Ukrajině - lze k tomu dodat něco nového? Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/5126>

Klaus, V., & Weigl, J. (2014, 15. dubna). Václav Klaus, Jiří Weigl: Zabraňme zplošťování debaty o Ukrajině. Získáno 23. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/3550>

Klaus, V., & Weigl, J. (2014, 21. února). Politický Komentář IVK č. 19 - K situaci na Ukrajině. Získáno 23. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/3524>

Klaus, V., & Weigl, J. (2014, 4. března). Politický komentář IVK č. 20 - Netrivializujme situaci na Ukrajině jednostrannými interpretacemi. Získáno 23. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/3533>

Pečinková, I. (2022, 19. března). Rozhovor Václava Klause pro Lidové noviny o dopadech války na Ukrajině. Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/4893>

Pravec, J., & Němec, J. (2014, 30. dubna). Rozhovor Václava Klause pro týdeník Ekonom.
Získáno 24. dubna 2023, z <https://www.klaus.cz/clanky/3566>